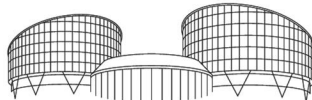

AVROPA İNSAN HÜQUQLARI KONVENSİYASININ 1 SAYLI PROTOKOLUNUN 3-CÜ MADDƏSİ ÜZRƏ TƏLİMAT

AZAD SEÇKİ HÜQUQU

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**Programmatic Cooperation Framework for
Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova, Ukraine and Belarus**

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Bu materialı (və ya onun təcüməsini) çap olunmuş və ya elektron formada yaymaq istəyən nəşirlərdən və ya təşkilatlardan xahiş olunur ki, əlavə təlimatlar üçün bu poçt ünvanı ilə əlaqə saxlasınlar: publishing@echr.coe.int.

© Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 2016

© Avropa Şurası, azərbaycan dilində nəşr, 2017

Bu Təlimat Araşdırmalar Şöbəsi tərəfindən hazırlanıb və Məhkəmə üçün məcburi qüvvəyə malik deyil. Mətn 31 may 2016-cı ildə yekunlaşdırılıb; ona redaktə xarakterli düzəlişlər edilə bilər.

Sənədi bu saytdan yükləmək olar <www.echr.coe.int> (Case-Law – Case-Law Analysis – Case-Law Guides).

Bu nəşr Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üçün Proqram Əməkdaşlığı Çərçivəsində (PCF 2015-2017) Avropa İttifaqının və Avropa Şurasının “Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun Azərbaycanda tətbiqi” Birgə Proqramının vəsaiti hesabına dərc olunub. Nəşrdə ifadə edilən fikirlərə və şərhlərə görə Avropa İttifaqı, Avropa Şurası və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi məsuliyyət daşımır.

Yeni nəşrlər barədə məlumatla Məhkəmənin Twitter hesabından (twitter.com/echrpublication) tanış ola bilərsiniz.

Mündəricat

Oxucuların nəzərinə.....	4
I. Ümumi prinsiplər.....	6
A. Maddənin əhəmiyyəti və tətbiq dairəsi.....	6
B. Şərh prinsipləri.....	9
II. Aktiv aspekt: səsvermə hüququ	11
A. Mülki hüquqların itirilməsi.....	13
B. Məhbuslarla bağlı xüsusi hallar	14
C. Yaşayış yeri səsvermə hüquqlarından istifadənin şərti kimi.....	18
1. Xaricdə yaşayan vətəndaşların səsvermə hüququ	18
2. Müəyyən ərazilərlə bağlı xüsusi hallar.....	20
3. Ölkə ərazisində yaşamayan vətəndaşlar üçün xaricdə seçkilərin təşkili	21
III. Passiv aspekt: seçkidə namizəd qismində iştirak hüququ.....	23
A. Seçilmək hüququnun olmaması və demokratik quruluş.....	25
B. Tarixi kontekstin mühümlüyü.....	27
C. Seçkilərin təşkili	29
1. Ciddi namizədliklərin təmin edilməsi: depozit qoyma tələbi...	30
2. Siyasi mühitdə həddən artıq parçalanmanın qarşısını almaq ...	32
D. Digər qanuni məqsədlər.....	35
E. Seçki kampaniyasından başlayaraq... ..	39
F. ...deputat vəzifəsinin icrasına qədər	41
IV. Seçki mübahisələri	45
İstinad edilən işlərin siyahısı	49

Oxucuların nəzərinə

Bu Təlimat praktiki hüquqşünasları Strasburq Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş fundamental qərarlar barəsində məlumatlandırmaq üçün Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (bundan sonra "Məhkəmə", "Avropa Məhkəməsi" və ya "Strasburq Məhkəməsi" adlandırılacaq) tərəfindən dərc olunan Konvensiyaya dair təlimatlar silsiləsinin tərkib hissəsidir. Konkret olaraq bu Təlimatda Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının (bundan sonra "Konvensiya" və ya "Avropa Konvensiyası" adlandırılacaq) 1 sayılı Protokolunun 3-cü maddəsinə dair 31 may 2016-cı ilədək mövcud olan presedent hüququnun təhlili və qısa icmalı verilir. Oxucular bu sahəyə aid mühüm prinsipləri və müvafiq presedentləri burada tapa biləcəklər.

İstinad edilən presedentlər aparıcı, mühüm və (və ya) ən son qərar və qəraradlar arasından seçilib.*

Məhkəmənin qərarları təkcə Məhkəmənin icraatına verilmiş işlərin həll olunmasına xidmət etmir, həm də ümumən Konvensiyanın müəyyən etdiyi normaların izah edilməsinə, icrasının təmin edilməsinə və inkişaf etdirilməsinə xidmət edir və bununla da dövlətlərin bu müqavilənin iştirakçısı qismində götürdükləri öhdəliklərə riayət etmələrinə yardımçı olur (*İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı*, 18 yanvar 1978-ci il, 154-cü bənd, A seriyaları, № 25).

* Təlimatın elektron versiyasında istinad edilən işlərin hiperlinkləri Məhkəmə tərəfindən qəbul edilmiş qərar və ya qəraradların, habelə Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının (bundan sonra "Komissiya" adlandırılacaq) qərar və ya məruzələrinin ingiliscə və ya fransızca (Məhkəmənin iki rəsmi dilində) olan orijinal mətnləri ilə əlaqələndirilib. Başqa hal göstərilməyibsə, bütün istinadlar Məhkəmənin Palatası tərəfindən işin mahiyyəti üzrə qəbul edilmiş qərarları bildirir. "Qərarad" sözü sitatın Məhkəmənin qəraradından gətirildiyini, "[BP]" isə işə Böyük Palata tərəfindən baxıldığını bildirir.

Beləliklə, Konvensiyanın bərqərar etdiyi sistemin missiyası ümumi maraqlar naminə dövlət siyasəti məsələlərini müəyyənləşdirməkdən və bu yolla Konvensiyanın iştirakçısı olan bütün dövlətlərdə insan hüquqlarının müdafiəsi standartlarını daha yüksək səviyyəyə qaldırmaqdan və insan hüquqlarına dair məhkəmə praktikasını genişləndirməkdən ibarətdir (*Konstantin Markin Rusiyaya qarşı* [BP], ərizə № 30078/06, 89-cu bənd, AIHM 2012).

I. Ümumi prinsiplər

Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 3-cü maddəsi: Azad seçki hüququ

“Razılığa gələn Yüksək Tərəflər qanunverici hakimiyyət orqanını seçərkən xalqın iradəsini sərbəst ifadə edə biləcəyi şəraitdə ağlabatan dövriliklə gizli azad seçkilər keçirməyi öhdələrinə götürürlər.”

A. Maddənin əhəmiyyəti və tətbiq dairəsi

1. “Konvensiyanın preambulasına əsasən, təməl insan hüquqları və azadlıqları ‘effektiv siyasi demokratiya’ vasitəsilə daha yaxşı təmin olunur. 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi demokratiyanın səciyyəvi prinsipini təsbit etdiyinə görə Konvensiya sistemində mühüm əhəmiyyət kəsb edir” (*Matye-Moen və Klerfeyt Belçikaya qarşı*, 47-ci bənd).

2. 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi yalnız qanunverici orqanın seçilməsinə aiddir. Amma bu ifadə təkcə milli parlamentlə məhdudlaşmır. Belə ki, müvafiq dövlətin konstitusiyaya quruluşu nəzərdən keçirilməlidir (*Timke Almaniyaya qarşı*, Komissiyanın qərarı). Ümumiyyətlə, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin tətbiq dairəsinə yerli seçkilər, yəni istər bələdiyyə seçkiləri (*Ksuereb Maltaya qarşı*; *Salleras Llinares İspaniyaya qarşı*), istərsə də regional seçkilər (*Malyar Fransaya qarşı*) daxil deyil. Məhkəmə bu qənaətə gəlib ki, bir çox ölkələrdə yerli hakimiyyət orqanlarına həvalə olunan tənzimləyici normativ aktları və qaydaları qəbul etmək səlahiyyətini 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsində qeyd edilən qanunvericilik səlahiyyətindən fərqləndirmək lazımdır, baxmayaraq

ki, qanunvericilik səlahiyyətinə malik orqan təkcə milli parlamentlə məhdudlaşmır (*Molka Polşaya qarşı* (qərarad)).

Prezident seçkilərinə gəlincə, Məhkəmə bu fikirdədir ki, dövlət başçısının səlahiyyətləri özü-özlüyündə 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsində nəzərdə tutulan "qanunverici orqanın" səlahiyyətləri kimi şərh oluna bilməz. Bununla belə, o, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin prezident seçkilərinə tətbiqinin mümkünlüyünü istisna etmir. Müvafiq dövlət başçısının vəzifəsinin ona qanunvericilik təşəbbüsü ilə çıxış etmək və ya qanunvericilik aktları qəbul etmək səlahiyyəti verdiyi, yaxud qanunvericiliyin qəbuluna nəzarət etməsinə imkan verən geniş səlahiyyətlərə, yaxud da qanunvericiliyi qəbul edən əsas orqanlara etimadsızlıq göstərmək səlahiyyətinə malik olduğu müəyyən edilərsə, o, yəqin ki, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsində nəzərdə tutulan "qanunverici orqan" hesab edilə bilər (*Boşkoski keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı* (qərarad); *Brito Da Silva Gerra və Souza Manyo Portuqaliyaya qarşı* (qərarad)). Bununla belə, sonrakı işlərdə bu imkandan heç vaxt istifadə edilməyib və hətta bu barədə heç bir söz deyilməyib (*Paksas Litvaya qarşı* [BP]; *Ançuqov and Qladkov Rusiyaya qarşı*, 55-56-cı bəndlər).

3. Məhkəmə bir sıra hallarda bu rəydə olub ki, Avropa Parlamenti 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş "qanunverici orqanın" bir hissəsini təşkil edir (*Metjus Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 45-54-cü bəndlər; *Okketto İtaliyaya qarşı* (qərarad), 42-ci bənd).

4. Seçkilərin faktiki cəhətlərinə gəlincə, Komissiyanın və Məhkəmənin dəfələrlə təkrar etdiyi kimi, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsində yalnız o nəzərdə tutulur ki, onlar azad və gizli səsvermə yolu ilə keçirilməlidir (*X. Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyanın 6 oktyabr 1976-cı il tarixli qərarı). Həmin maddədə daha sonra aydınlıq gətirilir ki, seçkilər əqlabatən dövriliklə keçirilməlidir. Belə məsələlərin qiymətləndirilməsində dövlətlərin sərbəstliyinin

hüddürları genişdir. Bununla belə, presedent hüququnda aşağıdakı rəhbər prinsiplər təqdim edilib:

“Komissiya hesab edir ki, seçkilərin ağlabatan dövriliklə keçirilib-keçirilməməsi məsələsi parlament seçkilərinin məqsədi nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilməlidir. Həmin məqsəd isə üstünlük təşkil edən ictimai rəydə baş verən əsaslı dəyişikliklərin xalq nümayəndələrinin rəylərində də öz əksini tapmasını təmin etməkdən ibarətdir. Prinsipcə parlament, uzunmüddətli qanunvericilik planları da daxil olmaqla, qanunvericilik ideyalarını formalaşdırmaq və həyata keçirmək imkanına malik olmalıdır. Seçkilər arasındakı müddətin həddən artıq az olması seçicilərin iradəsinin həyata keçirilməsi üçün siyasi planların hazırlanmasına mane ola bilər; həmin müddətin həddən artıq uzun olması isə parlamentdəki siyasi qrupların durğunluğuna gətirib çıxara bilər ki, bu da seçicilərin üstün tutulan iradəsinə heç bir aidiyyəti olmayan durumla nəticələnə bilər.”
(*Timke Almaniyaya qarşı*, Komissiyanın qərarı)

5. Məhkəmənin presedent hüququnda ümumi seçki tələbi davamlı olaraq inkişaf etdirilib və hazırda təməl prinsipdir (*X. Almaniyaya qarşı*, Kommissiyanın qərarı; *Hörst Birləşmiş Krallığa qarşı (№ 2)* [BP], 59 və 62-ci bəndlər; *Matye-Moen və Klerfeyt Belçikaya qarşı*, 51-ci bənd). Lakin 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi seçki hüququnun həyata keçirilməsi məsələsində bütün vətəndaşlara qarşı bərabər rəftar prinsipini özündə ehtiva etsə də, buradan heç də belə nəticə çıxmır ki, seçkinin nəticəsinin müəyyənləşdirilməsində bütün səslər eyni çəkiyə malik olmalıdır. Belə ki, miqdarı parlamentə düşmək üçün müəyyən edilmiş həddi keçməyən səslərin "həddər getməsini" seçki sistemində istisna etmək olmaz (yenə orada, 54-cü bənd; "*Yeni Demokratlar*" Partiyası və "*Bizim Torpaq*" Partiyası Latviyaya qarşı (qərardad)).

6. Bununla belə, hər bir seçicinin səsinin qanunvericilik orqanının təşkilinə təsir göstərməsi mümkün olmalıdır, əks halda səsvermə hüququ, seçki prosesi və son nəticədə demokratik quruluşun özü mənasını itirmiş olardı (*Riza və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 148-ci bənd). Beləliklə, dövlətlər seçkilərin təşkilində geniş qiymətləndirmə

sərbəstliyinə malikdirlər. Seçki dairələrinin sərhədlərinin qeyri-bərabər sayda əhalisi olan dairələrin meydana çıxmasına səbəb olan tərzdə müəyyənləşdirilməsi 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsini pozmur, bu şərtlə ki, seçkilər xalqın sərbəst iradəsini düzgün əks etdirmiş olsun (*Bompar Fransaya qarşı* (qərarad)). Nəhayət, qanunverici orqanın seçilməsində xalqın öz rəyini sərbəst surətdə ifadə etməsini təmin edən seçki sisteminin (bu, istər proporsional təmsilçiliyə əsaslanan sistem, istərsə də majoritar və ya hər hansı digər sistem olsun) seçilməsi elə məsələdir ki, burada dövlət geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdir (*Metyus Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 64-cü bənd).

B. Şərh prinsipləri

7. 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi Konvensiyanın və Protokolların digər substantiv (maddi-hüquqi) normalarından fərqlənir, belə ki, bu maddədə müəyyən hüquq və ya azadlıq deyil, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin öhdəliyi, yəni xalqın öz rəyini sərbəst ifadə etməsini təmin edən seçkilərin keçirilməsi öhdəliyi müəyyən edilib. Lakin 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin hazırlanmasına aid materialları və bu maddənin bütövlükdə Konvensiya baxımından şərhini nəzərə alaraq, Məhkəmə müəyyən edib ki, bu maddə həm də seçmək hüququndan (seçki hüququnun "aktiv aspekti") və seçilmək hüququndan (seçki hüququnun "passiv aspekti") ibarət olan fərdi hüquqları nəzərdə tutur (*Matye-Moen və Klerfeyt Belçikaya qarşı*, 48-51-ci bəndlər; *Jdanok Latviyaya qarşı* [BP], 102-ci bənd).

8. Sözügedən hüquqlar qeyri-məhdud deyil. Onlara "dolayı məhdudiyətlərin" tətbiqi mümkündür və bu sahədə iştirakçı dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir. 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi ilə əlaqədar olan "dolayı məhdudiyətlər" konsepsiyası həmin maddənin təmin etdiyi hüquqlara qoyulan məhdudiyətlərin güddüyü məqsədlərin münasibliyinin müəyyənləşdirilməsi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. 3-cü maddənin tətbiq dairəsinin 8-11-ci maddələrdə sadalanan "qanuni məqsədlər"

kimi məqsədlərlə məhdudlaşdırılmadığını nəzərə alsaq, deməli, iştirakçı dövlətlər məhdudiyyətə haqq qazandırmaq üçün həmin siyahılarda yer almayan məqsədə istinad etməkdə sərbəstdirlər, bu şərtlə ki, nəzərdən keçirilən işin konkret halları baxımından həmin məqsədin qanunun aliliyi prinsipinə və Konvensiyanın ümumi məqsədlərinə uyğun olduğu sübuta yetirilməlidir.

9. "Dolayı məhdudiyyətlər" konsepsiyası həmçinin o deməkdir ki, Məhkəmə 8-11-ci maddələrin kontekstində istifadə edilən məhdudiyyətin "zəruriliyi" və ya "təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan" irəli gəlməsi kimi ənənəvi meyarları bu halda tətbiq etmir. Məhdudiyyətin 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinə uyğunluğunu araşdırarkən Məhkəmə diqqətini əsasən iki meyara yönəldir: məhdudiyyət əsassız və ya qeyri-mütənasib idimi və xalqın öz rəyini sərbəst ifadə etməsinə müdaxilə təşkil edirdimi? Bundan əlavə, o, hər hansı ölkənin seçki qanunvericiliyini həmin ölkənin siyasi təkamülü kontekstində qiymətləndirməyin zəruriliyini vurğulayır, bu isə o deməkdir ki, bir sistemdə qəbul edilməz sayılan cəhətlərə digər sistemdə haqq qazandırılma bilər (*Matye-Moen və Klerfeyt Belçikaya qarşı*, 52-ci bənd; *Jdanok Latviyaya qarşı* [BP], 103-104 və 115-ci bəndlər).

10. Parlament seçkilərində səs vermək hüququna ("aktiv aspekt") nisbətən namizəd qismində iştirak etmək hüququna ("passiv aspekt") daha sərt tələblər tətbiq edilə bilər. Faktiki olaraq, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin "aktiv" aspekti ilə bağlı qiymətləndirmə adətən şəxsi və ya şəxslər qrupunu səs vermək hüququndan məhrum edən qanunvericilik normalarının mütənasibliyinin daha geniş şəkildə qiymətləndirilməsini özündə ehtiva etdiyi halda, seçki hüququnun "passiv" aspekti bağlı Məhkəmənin qiymətləndirməsi əsasən şəxsin namizədliyini irəli sürmək hüququndan məhrum edilməsinə gətirib çıxaran ölkədaxili prosedurlarda sui-istifadə hallarının olub-olmadığının yoxlanması ilə məhdudlaşır (yenə orada, 115-ci bənd; *Melniçenko Ukraynaya qarşı*, 57-ci bənd).

11. Seçki hüququnun "passiv" aspektinin pozulduğunu məhz kimin iddia etmək hüququna malik olması məsələsinə gəlincə, Məhkəmə qəbul edib ki, seçki qanunvericiliyi və ya milli hakimiyyət orqanları partiya siyahısındakı ayrı-ayrı şəxslərin seçkidə namizəd qismində iştirak hüququnu məhdudlaşdırırsa, müvafiq partiya məhz partiya qismində, öz namizədlərindən ayrılıqda bu pozuntunun qurbanı olduğunu iddia edə bilər (*Gürcüstan Əmək Partiyası Gürcüstana qarşı*, 72-74-cü bəndlər; *Rıza və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 142-ci bənd).

12. Nəhayət, ölkənin seçki sistemini araşdırarkən (bu araşdırma istər seçki hüququnun "aktiv", istərsə də "passiv" aspektinə aid olsun) Məhkəmə dövlətlərin tarixi kontekstlərinin müxtəlifliyini nəzərə alır. Belə ki, şəraitlərin bu müxtəlifliyi onunla nəticələnə bilər ki, Məhkəmə bir ölkənin seçki normaları ilə digərininkinin fərqliliyini qəbul edə, eləcə də araşdırılan dövrdən asılı olaraq seçki sistemi qarşısında qoyulan tələbi daha yuxarı səviyyəyə qaldıra və bununla bağlı izahat verə bilər.

II. Aktiv aspekt: səsvermə hüququ

13. Seçki hüququnun "aktiv" aspekti məhdudiyətlərə məruz qala bilər. 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin əhatə etdiyi hər hansı digər məsələ kimi bu məsələdə də üzv dövlət müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdir ki, onun da həddləri kontekstdən asılı olaraq fərqlənə bilər. Məsələn, seçki prosesində kifayət qədər yetkinləşmiş şəxslərin iştirakını təmin etmək üçün minimal yaş həddinin müəyyənləşdirilməsi mümkündür (*Hörst Birləşmiş Krallığa qarşı* (№ 2) [BP], 62-ci bənd).

14. Bununla belə, həyata keçirilən nəzarət mütənasibliyə riayət edilməsini nisbətən əhatəli şəkildə yoxlamaqdan ibarətdir. Dövlətlərə verilən müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyi müəyyən şəxslərin və ya qrupların ölkənin siyasi həyatında iştirakına, xüsusən qanunverici

orqanın üzvlərinin bu orqana təyin olunması vasitəsilə,əngəl törədilməsi ilə nəticələnənməməlidir (*Əziz Kiprə qarşı*, 28-ci bənd; *Tenase Moldovaya qarşı* [BP], 158-ci bənd). *Əziz Kiprə qarşı* məhkəmə işindəMəhkəmə Kiprin türk icması üzvlərinin qanunverici orqana seçkilərdə səs vermək imkanına malik olmaması məsələsi ilə bağlı qərar çıxardı. Onun rəyi bundan ibarət oldu ki, 1963-cü ildən bəri Kiprdə anormal situasiyanın və qanunvericilik boşluğunun mövcudluğu səbəbindən ərizəçi, Kipr Respublikasında yaşayan Kiprin türk icmasının üzvü olaraq, Nümayəndələr Palatasının üzvlərinin seçilməsində öz rəyini ifadə etmək imkanından tamamilə məhrum edilib. Bununla da ərizəçinin səsvermə hüququnun mahiyyətinə xələl gətirilmiş olub. Məhkəmə həmçinin sözügedən hüquqdan istifadə etmək məsələsində Kiprin türk icmasının üzvlərinə və Kiprin yunan icmasının üzvlərinə qarşı rəftarda açıq-aydın bərabərsizlik olduğunu müəyyən etdi. Müvafiq olaraq, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi ilə birgə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin pozuntusu baş vermişdi.

15. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, müvafiq hallarda 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin tətbiq dairəsinə düşməyən seçkilərə aid şikayətlər Konvensiyanın digər maddələri əsasında irəli sürülə bilər. Belə ki, *Molka Polşaya qarşı* məhkəmə işində ərizəçi bələdiyyə şuralarına, rayon şuralarına və regional məclislərə seçkilərdə iştirak etmək imkanına malik deyildi. Əlil arabasında olan şəxslərin seçki məntəqəsinə daxil olması üçün imkan yox idi, seçki bülletenlərini binadan bayıra çıxarmağa isə icazə verilmirdi. Məhkəmənin rəyi bundan ibarət oldu ki, aktiv həyat tərzini sürmək istəyən ərizəçinin seçki məntəqəsinə daxil olması üçün hakimiyyət orqanlarının lazımi şərait yaratmamasının ərizəçidə onun fərdi müstəqillik duyğusuna və beləliklə həm də onun şəxsi həyatının keyfiyyətinə zərər yetirə biləcək alçalma və iztirab hissi yaratdığını istisna etmək olmaz. Buna görə də Məhkəmə bu fikirlə razılaşdı ki, belə vəziyyətə 8-ci maddə tətbiq edilə bilər.

A. Mülki hüquqların itirilməsi

16. Şəxs və ya qrup səsvermə hüququndan məhrum edildikdə Məhkəmə bu cür hallara xüsusi diqqətlə yanaşır. Belə hallarda səsvermə hüququndan məhrum edilmənin qanuni məqsəd daşması və həmçinin mütənasiblik meyarına riayət edilməsi xüsusilə ciddi şəkildə yoxlanılır. Məhkəmə bir sıra işlərə baxıb ki, həmin işlərdə səsvermə hüququndan məhrum edilmə cinayət işinin istintaqının tərkib hissəsi qismində baş verib. *Labita İtaliyaya qarşı* [BP] məhkəmə işi mafiya üzvü olmaqda şübhəli bilinən şəxsin mülki hüquqlarını avtomatik olaraq müvəqqəti itirməsi ilə əlaqədar idi. Məhkəmə razılaşdı ki, bu tədbir qanuni məqsəd daşıyıb. Lakin bu tədbirin yalnız ərizəçinin bəraət almasından sonra tətbiq edildiyini nəzərə alaraq, o, həmin tədbirin qeyri-mütənasib olduğu qənaətinə gəldi, belə ki, şübhəli şəxsin mafiyaya mənsub olmasından şübhələnmək üçün faktiki əsas yox idi. Həmçinin *Vito Sante Santoro İtaliyaya qarşı* məhkəmə işində ərizəçi polis nəzarətinə verildiyinə görə qısa müddətə səsvermə hüququndan məhrum edilmişdi. Lakin onun nəzarətə götürülməsi barədə qərarın icra üçün təqdim edildiyi tarix ilə adının seçki siyahısından silindiği tarix arasında doqquz aydan artıq vaxt keçmişdi. Nəticədə ərizəçi iki seçkidə səs vermək imkanından məhrum olmuşdu, halbuki tədbir dərhal icra olunsaydı, belə hal baş verməzdi. Hökumət bu qədər vaxtın keçməsinə əsaslandırmaq üçün heç bir səbəb göstərmədi. Buna görə də Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozuntusu baş verib.

17. Mülki hüquqların itirilməsi məsələsi təkcə cinayət işi kontekstində meydana çıxmır. *Albaneze İtaliyaya qarşı* məhkəmə işi ərizəçilər barəsində müflisləşmə prosesinin aparıldığı müddətdə onların seçki hüquqlarının dayandırılması ilə əlaqədar idi. Məhkəmə qeyd etdi ki, müflisləşmə prosesi cinayət hüququnun deyil, mülki hüququn tətbiq dairəsinə düşür və beləliklə, bu, müflisləşmiş şəxs tərəfindən hər hansı aldatma və ya saxtakarlıq olduğunu nəzərdə tutmayan prosesdir. Buna görə də şəxsin seçki hüquqlarının

məhdudlaşdırılmasının məqsədi mahiyyət etibarı ilə cəzalandırıcı xarakter daşıyıb. Belə ki, bu tədbir müflisləşmiş elan olunan şəxsləri alçaltmaqdan savayı hər hansı digər məqsədə xidmət etməyib və hüquq pozuntusu törədib-törətməmələrindən asılı olmayaraq, sadəcə ödəniş qabiliyyətli olmamaları səbəbindən onların cəzalandırılmasına xidmət edib. Buna görə də 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin məqsədləri üçün bu tədbir qanuni məqsəd daşıyan tədbir olmayıb.

18. Məhkəmə həmçinin şəxsin qismən qəyyumluğa verilməsi səbəbindən səsvermə hüquqlarını itirməsi məsələsini araşdırıb (*Alayış Kişş Macaristana qarşı*). Onun rəyi bundan ibarət olub ki, belə tədbir qanuni məqsəd daşıya bilər, yəni yalnız qərarlarının nəticələrini qiymətləndirmək və şüurlu və düşüncəli qərarlar qəbul etmək iqtidarında olan vətəndaşların dövlət işlərində iştirakını təmin etmək məqsədindən irəli gələ bilər. Lakin nəzərdən keçirilən halda səsvermə hüququna qoyulmuş qadağa heç nəyə fərq qoymadan və qəyyumluq altında olan şəxsin faktiki imkanlarından asılı olmayaraq avtomatik olaraq tətbiq edilən, habelə tam qəyyumluğa verilmə ilə qismən qəyyumluğa verilmə arasında fərq qoyulmadan tətbiq edilən məhdudiyət idi. Bundan başqa, Məhkəmə hesab etdi ki, əqli və ya psixi qüsuru olan şəxslərin ayrıca kateqoriya kimi təsnifləşdirilməsi suallar doğura bilən təsnifatdır və onların hüquqlarının məhdudlaşdırılması məsələsi ciddi şəkildə yoxlanılmalıdır. Beləliklə, o, bu nəticəyə gəldi ki, şəxsin heç nəyə fərq qoyulmadan və məhkəmə tərəfindən fərdi qaydada qiymətləndirmə aparılmadan səsvermə hüquqlarından məhrum edilməsi qarşıya qoyulan məqsədə mütənasib sayıla bilməz.

B. Məhbuslarla bağlı xüsusi hallar

19. Ümumiyyətlə məhbuslar Konvensiya ilə təmin olunan bütün təməl hüquq və azadlıqlardan istifadə etməkdə davam edirlər, amma azadlıq hüququ istisna təşkil edir, belə ki, bu halda həbsin qanuniliyi məsələsi açıq-aydın Konvensiyanın 5-ci maddəsinin tətbiq dairəsinə düşür (*Hörst Birləşmiş Krallığa qarşı (№ 2)* [BP], 69-cu bənd). 1

saylı Protokolun 3-cü maddəsi ilə təmin edilən hüquqlarla bağlı istisnalara yol verilmir. Buna görə də məhbusun sadəcə olaraq məhkum edilməsi nəticəsində həbsdə saxlanan şəxs statusunda olması o demək deyil ki, o, Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqlarını itirməlidir. Bu hüquqların saxlanması cəmiyyəti Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqları aradan qaldırmağa yönələn fəaliyyətlərdən qorumaq üçün tədbirlər görülməsinə mane olmur.

20. Beləliklə, 1 saylı Protokolun 3-cü maddəsi, məsələn, qulluq mövqeyindən sui-istifadə edərək ciddi pozuntuya yol verən, yaxud davranışı qanunun aliliyi prinsipinə və ya demokratik cəmiyyətin dayaqlarına zərər yetirən şəxsin seçki hüquqlarına məhdudiyətlərin tətbiqini istisna etmir. Bununla belə, mülki hüquqlardan məhrum etmə kimi sərt tədbir düşünülməmiş şəkildə tətbiq edilməməlidir və mütənasiblik prinsipi müvafiq şəxs barəsindəki sanksiya ilə onun davranışı və fərdi xüsusiyyətləri arasında nəzərəçarpan və yetərli əlaqənin olmasını tələb edir (yenə orada, 71-ci bənd).

21. Beləliklə, məhbusun siyasi hüquqlarından məhrum edilməsi cinayətin qarşısını almaq və vətəndaş məsuliyyətini artırmaq kimi qanuni məqsədlərə, eləcə də qanunun aliliyinə hörmət prinsipinə və demokratik rejimin lazımi qaydada fəaliyyət göstərməsinə və qorunub saxlanmasına xidmət edə bilər. Lakin belə tədbir avtomatik surətdə və ya mütənasiblik tələbinə uyğun olmayan şəkildə tətbiq edilə bilməz.

22. Dövlətlər məhkum olunmuş məhbusların səsvermə hüquqlarının məhdudlaşdırılması tədbirlərinin mütənasibliyini müəyyənləşdirməyi məhkəmələrin öhdəsinə buraxmağı qərara ala və ya belə tədbirin hansı hallarda tətbiq edilməli olduğunu müəyyən edən müddəaları qanunvericiliklərinə daxil edə bilərlər. Sonuncu halda qanunverici orqan məhdudiyətin ümumi şəkildə, avtomatik surətdə və heç nəyə fərq qoymadan tətbiq edilməsinə yol verməmək üçün toqquşan maraqlar arasında balansı gözləməlidir. Müvafiq olaraq, xüsusi məhkəmə qərarı olmadan səsvermə hüququna qadağanın tətbiqi özü-

özlüyündə 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozuntusuna səbəb olmur (*Skoppola İtaliyaya qarşı (№ 3)* [BP], 102-ci bənd).

23. *Hörs Birləşmiş Krallığa qarşı (№ 2)* [BP] məhkəməşində Məhkəmə 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etdi, belə ki, səsvermə hüququna qoyulmuş qadağa heç nəyə fərq qoymadan avtomatik olaraq həbs cəzası çəkənlərin hamısına tətbiq edilən qadağa idi. Bu qadağa 48.000 məhbusu əhatə edirdi ki, bu da yüksək rəqəm idi və o, bir günlük həbsdən tutmuş ömürlük azadlıqdan məhrum etməyə qədər bütün növ həbs cəzalarına və ən xırda hüquq pozuntularından tutmuş ən ağırına qədər müxtəlif növ hüquq pozuntularına aid idi. Bundan əlavə, şəxs tərəfindən törədilmiş hüquq pozuntusu ilə onun səsvermə hüquqlarından məhrum edilməsi arasında birbaşa əlaqə yox idi. Məhkəmə həmçinin *Söylər Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işində 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etdi, həmin işdə məhkum olunmuş şəxslərin səsvermə hüququna qoyulan məhdudiyətlərin dairəsi və təsiri daha geniş idi, belə ki, onlar hətta cəzasını həbsxanada çəkməyən və ya daha həbsdə saxlanılmayan məhkumlara da şamil olunurdu. *Frodl Avstriyaya qarşı* məhkəmə işində səsvermə hüquqlarından məhrum edilmə sistemətiq olaraq bütün məhbuslara deyil, yalnız bilərəkdən hüquq pozuntusu törətdiyinə görə bir ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunanlara şamil olunurdu. Bununla belə, bu tədbirin avtomatik tətbiqi ilə şəxsin davranışı və ya işin halları arasında heç bir əlaqə yox idi. Buna görə də Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, səsvermə hüququnun qadağan olunması qarşısı qoyulmuş məqsədlərə mütənasib deyildi.

24. Lakin *Skoppola İtaliyaya qarşı (№ 3)* [BP] məhkəmə işində Məhkəmə yalnız dəqiq müəyyənləşdirilmiş müəyyən hüquq pozuntularına görə məhkum olunmuş, yaxud qadağanın tətbiqi üçün qanunla müəyyən edilən həddən daha yuxarı müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası almış şəxslərin səsvermə hüququna tətbiq edilən qadağanı araşdırdı. Qanunverici orqan bu tədbirin müddətinin hər bir işin konkret hallarına uyğun olaraq tənzimlənməsinə diqqətlə yanaşmışdı. O, həmçinin qadağanın müddətini təyin olunmuş cəzanın

müddətindən asılı olaraq müəyyənləşdirmiş və beləliklə, onu dolayısı ilə cəzanın ağırlıq dərəcəsinə uyğunlaşdırmışdı. Məhkum olunmuş məhbusların çoxu qanunverici orqana seçkilərdə səsvermə imkanını qoruyub saxlamışdılar. Bundan əlavə, bu sistem daimi qadağanın şamil olduğu məhkumların səsvermə hüquqlarını bərpa etməsinin mümkünlüyünü nəzərə tuturdu. Beləliklə, İtaliyanın seçki sistemi həddən artıq sərtliyi ilə səciyyələnən sistem deyildi. Buna görə də Məhkəmə qərara aldı ki, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozuntusu baş verməyib.

25. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozulduğunun müəyyən edilməsi üçün məhkumlar həqiqətən səs vermələrinin qarşısının alındığını sübut etməlidirlər. Onların təkcə həbsdə saxlanılan şəxs durumunda olmalarına istinad etmələri yetərli deyil, belə ki, müvafiq seçkilərin tarixindən əvvəl onların vaxtından qabaq azad edilməsi və ya psixiatriya müəssisəsinə yerləşdirilməsi və s. bu kimi hadisələr baş verə bilər. Buna görə də belə şikayət ərizələri açıq-aydın əsassız sayılaraq qəbul olunmayan elan edilir (*Dann və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad)).

26. Bundan başqa, Məhkəmə məhbusun səsvermə hüququna qoyulmuş qadağanın səbəb olduğu pozuntulara son qoymaq üçün məhz hansı tədbirlərin görülməsinin zəruri olduğunu dövlətlərə bildirməyi heç vaxt məqsədəuyğun saymayıb. Ən yaxşı halda o, bunun üçün müddət təyin edib (*Qrins və M.T. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 120-ci bənd). Bununla belə, dövlətlər pozuntuya səbəb olmuş qanunvericilikdə dəyişikliklər etməyin mürəkkəbliyinə istinad edə bilməzlər. *Ançuqov və Qladkov Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə bu arqumenti nəzərə aldı ki, qadağa parlament tərəfindən dəyişdirilə bilməyən Konstitusiya norması ilə tətbiq edilib və ona yalnız yeni Konstitusiyanın qəbul vasitəsilə yenidən baxıla bilər, bu isə xüsusilə mürəkkəb bir prosedurun tətbiqini nəzərdə tutur. Bununla belə, o qeyd etdi ki, milli qanunvericiliyi Konvensiyaya uyğun hala gətirmək üçün istifadə ediləcək vasitələri, mahiyyət etibarlı ilə, Nazirlər Komitəsinin nəzarəti altında hakimiyət orqanları seçməlidirlər. Hökumətlər qanunvericiliyin 1 sayılı Protokolun 3-cü

maddəsinə uyğunluğunu təmin etməyə imkan yaradan bütün mümkün vasitələrin tətbiqini tədqiq etmək imkanına malikdirlər və o cümlədən bunu hər hansı siyasi proses vasitəsilə və ya Konstitusiyani Konvensiyaya uyğun tərzdə şərh etməklə edə bilirlər (yenə orada, 111-ci bənd).

C. Yaşayış yeri səsvermə hüquqlarından istifadənin şərti kimi

1. Xaricdə yaşayan vətəndaşların səsvermə hüququ

27. 1961-ci ildən başlayaraq bir sıra işlərdə Komissiya yaşayış yeri meyarı əsasında səsvermə hüququna qoyulmuş qadağalar barəsindəki şikayətləri açıq-aydın əsassız şikayət elan etdi (Komissiyanın bu işlərdəki qərarlarına bax: *X. və başqaları Belçikaya qarşı*; *X. Birləşmiş Krallığa qarşı* (11 dekabr 1976-cı il); *X. Birləşmiş Krallığa qarşı* (28 fevral 1979-cu il); *X. Birləşmiş Krallığa qarşı* (13 may 1982-ci il); *Polaçço və Qarofalo İtaliyaya qarşı*; *Lukş Almaniya qarşı*).

28. Daha sonra Məhkəmə yaşayış yeri meyarının tətbiqinin 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinə uyğun olduğunu təkrarən bildirdi. Belə məhdudluğu bir sıra səbəblərlə əsaslandırmaq olar: birincisi, ölkə ərazisində yaşamayan vətəndaşların öz ölkələrinin gündəlik problemləri ilə əlaqələri, bu əlaqələrin mütəmadiyyəti və onların bu problemlər barəsində məlumatları daha az olur; ikincisi, parlament seçkisində namizəd qismində iştirak edənlər seçki məsələlərini xaricdə yaşayan vətəndaşlara asanlıqla təqdim edə bilməzlər, həm də sonuncuların namizədlərin seçilməsinə və ya onların seçki platformalarının tərtib olunmasına təsiri az olur; üçüncüsü, şəxsin parlament seçkilərində səsvermə hüququ ilə həmin səsvermə sayəsində seçilən siyasi qurumların aktlarının birbaşa təsirinə məruz qalması arasında sıx əlaqə olur; və dördüncüsü, qanunverici orqanın xaricdə yaşayan vətəndaşların seçkilərə təsirini məhdudlaşdırmaqdan ibarət qanuni marağı elə məsələlərlə əlaqədardır ki, onlar

fundamental əhəmiyyət daşısa da, ilk növbədə ölkə ərazisində yaşayanlara təsir göstərir.

29. Hətta müvafiq şəxs öz mənşə ölkəsi ilə bütün əlaqələri kəsməyibsə belə və yuxarıda qeyd edilən amillərin bu şəxsə aidiyyəti olmasa belə, qanunvericilikdə hər bir ayrıca hal həmişə nəzərə alınma bilməz və orada yalnız ümumi normalar təsbit olunmalıdır (*Hilbe Lixtenşteynə qarşı* (qərarad); *Doyl Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *Şindler Birləşmiş Krallığa qarşı*, 105-ci bənd).

30. Buna görə də Məhkəmə öz mənşə ölkəsini tərk etmiş vətəndaşların şikayətlərini əsassız hesab edib (*Hilbe Lixtenşteynə qarşı* (qərarad)). O, iki işdə bu faktı xüsusi olaraq nəzərə aldı ki, ölkədə yaşamayanlar mühacirət etdikdən sonra birinci on beş il ərzində milli seçkilərdə səs verə bilərdilər və istənilən halda, onlar yaşamaq üçün öz mənşə ölkələrinə qayıtdıqları təqdirdə hüquqları bərpa olunurdu, buna görə də Məhkəmə qərara aldı ki, bu tədbir qeyri-mütənasib deyil (*Doyl Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *Şindler Birləşmiş Krallığa qarşı*, 108-ci bənd). Yuxarıda qeyd edilən sonuncu işdə Məhkəmə bu faktı da əhəmiyyətli hesab etdi ki, parlament toqquşan maraqları bir neçə dəfə tarazlaşdırmağa çalışmış və ölkədə yaşamayanların səs vermə hüquqları məsələsini ətraflı şəkildə müzakirə etmişdi; parlamentin rəylərindəki təkamül ölkədə yaşamayan vətəndaşların səs vermələrinə ilk dəfə icazə verildiyi dövrdən bəri səsvermənin müddəti barəsindəki müddələrdə sonradan edilmiş dəyişikliklərdə öz əksini tapmışdı.

31. *Şindler Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə qeyd etdi ki, şəxsin mənşə ölkəsinin və yaşadığı ölkənin siyasi həyatında iştirakı baxımından miqrasiyanın yaratdığı problem barəsində Avropa səviyyəsində məlumatlılıq artmaqdadır. Bununla belə, araşdırılmış materialların heç biri bu qənaətə gəlmək üçün əsas təşkil etmir ki, qanunvericiliyin indiki vəziyyətində dövlətlər ölkədə yaşamayan vətəndaşların səs vermə hüququnun məhdudlaşdırılmamasını təmin etmək öhdəliyini daşıyırlar. Üzv dövlətlərin qanunvericiliyində və praktikasında ölkədə yaşamayan

vətəndaşların səsvermə hüququnu məhdudlaşdırmamaq istiqamətində aydın tendensiya mövcud olsa da və dövlətlərin böyük əksəriyyəti bu hüququn məhdudlaşdırılmamasının lehinə olsalar da, bu, ölkədə yaşamayan vətəndaşların səsvermə hüququnun məhdudlaşdırılmaması məsələsində ümumi yanaşmanın və ya konsensusun mövcud olduğu qənaətinə gəlmək üçün yetərli deyil. Buna görə də Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, bu məsələni nəzarət altında saxlamağa ehtiyac olsa da, bu sahədə dövlətlərə verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddləri geniş olaraq qalır (yənə orada, 109-115-ci bəndlər).

2. Müəyyən ərazilərlə bağlı xüsusi hallar

32. *Pi Fransaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə potensial seçici ilə müvafiq ərazi arasında kifayət qədər ciddi əlaqənin olması ideyasına bir daha qayıtdı. Fransanın kontinental ərazisindən olan Fransa vətəndaşının Yeni Kaledoniya Konqresinə seçkilərdə səs vermək hüququ belə bir əsasa görə rədd edilmişdi ki, o, ən azı 10 il həmin ərazidə yaşadığını sübut edə bilməyib. Məhkəmənin rəyi bundan ibarət oldu ki, müvafiq ərazidə müəyyən müddət ərzində yaşaması tələbi belə bir məsələnin həllinə yönəlib ki, seçkilər "müvafiq" əhalinin iradəsini əks etdirməli və əraziyə son dövrlərdə gələn və həmin ərazi ilə ciddi əlaqələri olmayan şəxslərin kütləvi surətdə səs verməsi seçkilərin nəticələrinə təsir göstərməməlidir. Bundan başqa, səsvermə hüququnun məhdudlaşdırılması Yeni Kaledoniya vətəndaşlığının müəyyənləşdirilməsinin birbaşa nəticəsi idi. Ərizəçi Yeni Kaledoniyadakı siyasi qurumların aktlarının təsirinə orada yaşayan vətəndaşlarla eyni dərəcədə məruz qalmırdı. Müvafiq olaraq, ərazidə müəyyən müddət yaşama şərti əsaslı idi və qanuni məqsəd daşıyırdı. Yeni Kaledoniyanın tarixi və statusu (ərazi tam suverenlik əldə etməyə doğru keçid mərhələsində və öz müqəddəratını təyin etmə prosesində idi)on illik yaşayış tələbi kimi məhdudsiyyətə haqq qazandıran "yerli tələblərin" əsasını təşkil edən amil sayıla bilərdi, belə ki, bu şərt həm də qanlı münaqişəni yumşaltmağa şərait yaradırdı.

33. *Sevinger Niderlanda qarşı* məhkəmə işi müəyyən muxtariyyətə malik olan Aruba adasının sakinlərinin Niderland parlamentinə seçkilərdə iştirak edə bilməməsi ilə əlaqədar idi. Lakin onlar Aruba parlamentinə seçkilərdə səs verə bilərdilər, sonuncu isə Niderland parlamentinə xüsusi nümayəndələr göndərmək səlahiyyətinə malik idi. Məhkəmənin rəyi bundan ibarət oldu ki, bu yolla Arubada yaşayan Niderland vətəndaşları Niderland parlamentinin aşağı palatasının qəbul etdiyi qərarlara təsir göstərə bilərdilər və parlamentin qəbul etdiyi aktlar onlara Niderlandda yaşayan Niderland vətəndaşları ilə eyni dərəcədə təsir göstərmirdi. Məhkəmə həmçinin 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi ilə birgə götürülməklə 14-cü maddə üzrə şikayəti rədd etdi. O, bu qənaətə gəldi ki, Aruba parlamentinin üzvlərinə səs vermək hüququna yalnız Arubada yaşayan Niderland vətəndaşları malik idilər və buna görə də onların durumu digər Niderland vətəndaşlarının durumuna bənzər deyildi.

34. Müvafiq dövlətin ərazisində səsvermənin coğrafi və ərazi meyarı əsasında təşkilinə gəlincə, Məhkəmə qəbul etdi ki, şəxsin adının bir seçici siyahısından çıxarılıb digərinə əlavə edilməsi aşağıdakı qanuni məqsədləri daşıyır: seçici siyahılarının zaman və nəzarət məsələsi baxımından qənaətbəxş şəkildə tərtib olunmasını təmin etmək, səsvermə ilə bağlı əməliyyatların düzgün təşkilinə şərait yaratmaq və saxtakarlıq imkanını aradan qaldırmaq. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müddət çərçivəsində bu rəsmiyyətlərin yerinə yetirilməsi öhdəliyini icra etmək məsələsində dövlətlər geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər (*Benkaddur Fransaya qarşı*).

3. Ölkə ərazisində yaşamayan vətəndaşlar üçün xaricdə seçkilərin təşkili

35. 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi dövlətlərin üzərinə ölkə ərazisində yaşamayan vətəndaşların səsvermə hüququnu həyata keçirmələrini təmin edən sistem yaratmaq öhdəliyini qoymur. *Sitaropulos və Zyakumopulos Yunanıstana qarşı* [BP] məhkəmə işində ərizəçilər şikayət etmişdilər ki, bu məsələ tənzimlənmədiyinə

görə özlərinin səsvermə hüququnu mühacir qismində yaşadıkları ölkədə (Fransada) həyata keçirə bilmirlər, halbuki onların mənşə ölkəsinin (Yunanıstanın) konstitusiyasında belə bir imkan nəzərdə tutulub. Məhkəmə müəyyən etdi ki, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozuntusu baş verməyib, belə ki, Yunanıstana səfər edəcəkləri təqdirdə bu səfərin ərizəçilərin maliyyə işlərində, ailə və peşə həyatlarında yaradacağı fasilə onların səsvermə hüquqlarının mahiyyətinə xələl gətirəcək dərəcədə qeyri-mütənasib amil deyildi.

36. Lakin milli qanunvericilikdə belə sistemin yaradılması nəzərdə tutulubsa, konkret öhdəliklər, xüsusən zərurət olduqda xarici ölkədə yeni seçki keçirmək öhdəliyi yarana bilər. *Rıza və başqaları Bolqarıstana qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə bu faktı nəzərdən qaçırmadığını bildirdi ki, digər suveren ölkədə yeni seçkilərin keçirilməsi, hətta onlar məhdud sayda seçki məntəqələrində keçirilsə belə, mühüm diplomatik və ya təşkilati maneələrlə qarşılaşa və əlavə xərclərə səbəb ola bilər. Bununla belə, o hesab etdi ki, seçki günü səsvermə prosesində seçki qurumu tərəfindən ciddi pozuntuların baş verdiyi seçki məntəqəsində yeni seçkilərin keçirilməsi seçkinin nəticələrinin ləğvinin kökündə duran qanuni məqsədə, yəni seçki prosesinin qanuniliyini və həmçinin parlament seçkilərində seçicilərin və namizəd qismində iştirak edənlərin hüquqlarını qorumaq məqsədinə uyğun olardı.

37. *Oran Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işi xaricdə yaşayan türkiyəli seçicilərin heç bir partiyayı təmsil etməyən müstəqil namizədlərə gömrük postlarında təşkil olunmuş seçki məntəqələrində səs vermək imkanına malik olmaması ilə əlaqədar idi. Belə hallarda yalnız siyasi partiyalara səs vermək olardı. Belə məhdudiyət bu faktla əsaslandırılırdı ki, mühacir seçiciləri seçki dairəsinə təhkim etmək mümkün deyil. Məhkəmə hesab etdi ki, bu məhdudiyət qiymətləndirilərkən mühacirlərin səsvermə hüquqlarını həyata keçirmələrinə qoyulan hamılıqla razılaşdırılmış ümumi məhdudiyətlər, habelə qanunverici orqanın xaricdə yaşayan vətəndaşların ilk növbədə ölkədə yaşayan şəxslərə təsir göstərən məsələlərə təsirini məhdudlaşdırmağa yönələn qanuni marağı nəzərə

alınmalıdır. O, hakimiyyətə gələ və ümummilli rejimə təsir göstərmək səlahiyyətinə malik ola bilən yeganə qurumlar olan siyasi partiyaların oynadığı rolu da vurğuladı. Bundan başqa, məhdudiyət daha iki qanuni məqsəd daşıyırdı: demokratik plüralizmi genişləndirmək, eyni zamanda namizədlər arasında sistemdə disfunksiya yaradacaq dərəcədə həddən artıq parçalanma olmasının qarşısını almaq və beləliklə qanunverici orqanı seçərkən xalqın öz rəyini ifadə etmək imkanını gücləndirmək. Müvafiq olaraq, məhdudiyət qanunverici orqanın ölkədə və seçkilərdən sonra ölkəyə rəhbərlik edəcək hökumətdə siyasi sabitliyi təmin etməkdən ibarət qanuni marağına uyğun idi. Beləliklə, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozuntusu baş verməmişdi.

III. Passiv aspekt: seçkidə namizəd qismində iştirak hüququ

38. Seçki hüququnun "aktiv" aspekt kimi onun "passiv" aspekti, yəni seçkidə namizəd qismində iştirak etmək hüququ da Məhkəmənin presedent hüququ çərçivəsində inkişaf etdirilib. Belə ki, Məhkəmə bildirib ki, bu hüquq "həqiqi demokratik rejim konsepsiyasına xas olan" amildir (*Podkolzina Latviyaya qarşı*, 35-ci bənd). O, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin bu aspekti ilə bağlı məhdudiyətlərin qiymətləndirilməsinə hətta səsvermə hüququna qoyulan məhdudiyətlərin araşdırılması tələb olunan hallarla müqayisədə daha ehtiyatla yanaşib; belə ki, burada mütənəsiblik meyarı daha məhduddur. Beləliklə, dövlətlər passiv aspektin qiymətləndirilməsində daha geniş sərbəstliyə malikdirlər (*Eçeberryia və başqaları İspaniyaya qarşı*, 50-ci bənd).

39. Bununla belə, Konvensiyanın 14-cü maddəsi əsasında ayrı-seçkiliyə qoyulan qadağa hər iki aspektə eynilə şamil olunur. Bu baxımdan, hətta seçkidə namizəd qismində iştirak etmək hüququna münasibətdə adətən dövlətlərə verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin

hüduqları geniş olsa da, əgər fərqli rəftar irqi mənsubiyyətə, dərinin rənginə və ya etnik mənsubiyyətə əsaslanırsa, fərqli rəftara haqq qazandıran obyektiv və əsaslı səbəblər anlayışı mümkün qədər dar çərçivədə şərh olunmalıdır (*Seydiç və Fintsi Bosniya və Herseqovinaya qarşı* [BP], 44-cü bənd).

40. *Seydiç və Fintsi Bosniya və Herseqovinaya qarşı* [BP] məhkəmə işində Məhkəmə yalnız özünün “təsisçi xalqlar”a aid olduğunu bəyan edən şəxslərin Xalqlar Palatasına (Dövlət parlamentinin ikinci palatası) və Prezidiuma (Dövlət başçısı funksiyasını icra edən kollektiv orqan) seçkilərdə iştirak etmək hüququna malik olduğunu nəzərdə tutan istisnaedici qaydanı araşdırdı. Beləliklə, həmin xalqlara aid olduğunu bəyan etməkdən imtina edən potensial namizədlər öz namizədliklərini irəli sürə bilməzdilər. Məhkəmə qeyd etdi ki, bu istisnaedici qayda ən azından Konvensiyanın ümumi məqsədlərinə, xüsusilə də sülhün bərqərar olunması məqsədinə geniş mənada uyğun gələn məqsəd daşıyır. Mübahisələndirilən konstitusion müddəalar qəbul olunanda bu məsələ ilə bağlı olduqca kövrək atəşkəs razılaşması qüvvədə idi. Bu müddəalar soyqırım və etnik təmizləmə ilə əlamətdar olan qəddar münaqişəyə son qoymağa yönəlmişdi. Bu münaqişənin təbiəti elə idi ki, “təsisçi xalqların” (yəni, boşnaklar, xorvatlar və serblərin) razılığı sülhün təmin olunması üçün zəruri idi. Sülh danışıqlarında digər icma nümayəndələrinin (yerli qaraçı və yəhudi icmaları kimi) iştirak etməməsini və münaqişədən sonra cəmiyyətdə “təsisçi xalqlar” arasında real bərabərliklə bağlı danışıq iştirakçılarının qayğılarını bu amillə izah etmək olardı, amma bunlara bu amillə haqq qazandırmaq olmazdı. Lakin Deyton Sülh Sazişi imzalandıqdan sonra Bosniya və Herseqovinada mühüm müsbət dəyişikliklər baş vermişdi. Bundan əlavə, Avropa Şurasının üzvü olmaqla və Konvensiyanı və ona dair Protokolları qeyd-şərtsiz ratifikasiya etməklə cavabdeh dövlət könüllü olaraq müvafiq standartlara uyğunlaşmağa razılıq vermişdi. Buna görə də Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, ərizəçilərin (qaraçı və ya yəhudi mənşəli şəxslər olaraq) davamlı olaraq seçkidə namizəd qismində iştirak etmək hüququna malik olmaması obyektiv və əsaslı

səbəbə söykənmirdi və buna görə də 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi ilə birgə götürülməklə 14-cü maddənin pozuntusunu təşkil edirdi.

41. *Zorniç Bosniya və Herseqovinaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə eyni səbəblərə görə bu qənaətə gəldi ki, ərizəçinin yuxarıda göstərilən səbəbdən Xalqlar Palatasına və Prezidiuma seçilmək hüququna malik olmaması ilə bağlı 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi pozulub. *Seydiç və Fintsi Bosniya və Herseqovinaya qarşı* [BP] məhkəmə işi üzrə onun qərarının icrasında həddən artıq yubanma olduğunu və barəsində şikayət edilən pozuntunun həmin yubanmanın birbaşa nəticəsi olduğunu qeyd edərək, Məhkəmə Konvensiyanın 46-cı maddəsi üzrə qərar çıxardı. O, bu qənaətə gəldi ki, Bosniya və Herseqovnadakı faciəli münaqişədən on səkkiz il sonra bu ölkənin vətəndaşlarına etnik mənşələrinə görə heç bir fərq qoymadan Xalq Palatasına və Prezidiuma seçkilərdə namizəd qismində iştirak etmək hüququ verməyə qadir olan siyasi sistemi qəbul etmək vaxtı çatıb (*Zorniç Bosniya və Herseqovinaya qarşı*, 43-cü bənd).

42. *Tenase Moldovaya qarşı* [BP] məhkəmə işində Məhkəmə ikili vətəndaşlıq məsələsinə dair qərar çıxardı, hərçənd ki, bu qərar təkcə 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi üzrə qəbul edildi. O, bu qənaətə gəldi ki, bir neçə ölkənin vətəndaşı olmağa icazə verilməsi ilə bağlı konsensus mövcuddur və hətta əhalinin tərkibi etnik baxımdan müxtəlif olsa belə və bir neçə ölkənin vətəndaşı olan parlament üzvlərinin sayı çox olsa belə, şəxsin birdən artıq ölkənin vətəndaşı olması onun parlament üzvlüyünə seçilmək hüququna malik olmayan şəxs sayılması üçün əsas təşkil etməməlidir.

A. Seçilmək hüququnun olmaması və demokratik quruluş

43. Seçilmək hüququna qoyulan məhdudiyyətlərə gəlinə, demokratik quruluşun qorunması elə bir məqsəddir ki, qanunun aliliyi prinsipinə və Konvensiyanın ümumi məqsədlərinə uyğundur.

44. Lakin namizədliyin rədd edilməsinin Konvensiyaya uyğun olması üçün bu addım ilk növbədə qanuni olmalıdır: konkret olaraq, o, qanunla nəzərdə tutulmalıdır. *Diçlə və Sadak Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işində buraxılmış siyasi partiyadan olan parlament üzvləri qanunsuz təşkilata üzv olduqlarına görə ağır həbs cəzalarına məruz qalmışdılar. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarından sonra onların işinə yenidən baxıldı. Lakin parlament seçkilərində onların namizədlikləri rədd edilərək belə əsas gətirildi ki, onlar cəzalarını tam çəkməyiblər. İş Konvensiyanın 6-cı maddəsi əsasında araşdırmış Məhkəmə qeyd etdi ki, milli orqanların qərarlarından belə aydın olur ki, işə yenidən baxılması qərara alındıqdan sonra iş elə baxılmalıdır ki, sanki ərizəçilər birinci dəfə məhkəmə qarşısına çıxarırlar. O, bu qənaətə gəldi ki, ərizəçilərin cinayət işi üzrə əvvəlki məhkumluqları və sonra namizədliklərinin rədd edilməsi qanunla nəzərdə tutulmamışdı və beləliklə, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozuntusu baş vermişdi.

45. *Eçeberrya və başqaları İspaniyaya qarşı* məhkəmə işində ərizəçilərin namizədlikləri bu əsasa görə ləğv edilmişdi ki, onlar zorakılıqları və terror təşkilatı ETA-nın fəaliyyətlərini dəstəklədiyinə görə qanunsuz elan olunmuş və buraxılmış üç siyasi partiyada fəaliyyətlərini davam etdirmişdilər. Məhkəmə müəyyən etdi ki, milli hakimiyyət orqanlarının belə bir qənaətə gəlməsi üçün yetərincə əsas vardı ki, sözügedən seçki qrupları müvafiq siyasi partiyaların fəaliyyətlərini davam etdirmək istəyirdilər. Ali Məhkəmə öz qərarını mübahisəli qrupların proqramlarının zahiri elementləri ilə əsaslandırılmışdı və hakimiyyət orqanları ayrı-ayrı şəxslərin namizədliklərini qadağan etmək barədə qərar çıxarmışdılar. Qruplaşmalar üçün izahatlarını təqdim etmək imkanının yaradıldığı çəkişmə xarakterli məhkəmə prosesindən sonra daxili məhkəmələr onların qanunsuz elan olunmuş siyasi partiyalarla birmənalı şəkildə əlaqələrinin olduğu qənaətinə gəldilər. Nəhayət, İspaniyadakı siyasi şərait, yəni hökumət qurumlarında müəyyən muxtar icmaların və konkret olaraq basklar diyarı təmsilçilərinin yer alması və siyasi partiyaların müstəqilliyə çağırışlar etməsi sübut edirdi ki, barəsində

şikayət edilən tədbir separatçı baxışların ifadə edilməsini qadağan edən siyasətin tərkib hissəsi deyil. Buna görə də Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, bu məhdudiyət qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasibdir.

46. 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin aktiv aspektinə nisbətən passiv aspektinə aid işlərdə Məhkəmənin nəzarəti daha yumşaq olsa da, hər halda belə nəzarətin mövcud olmadığını söyləmək olmaz. Xüsusən belə işlərdə mütənasiblik meyarı, nisbətən vəziyyətə uyğunlaşdırılmış formada olsa da, real olaraq tətbiq edilir. Konkret olaraq, bir sıra işlərdə Məhkəmə dövlətin ərazi bütövlüyünə və toxunulmazlığına və ya siyasi sistemin dünyəvi xarakterinin qorunması saxlanmasına zərər yetirdiklərinə görə partiyaları ləğv edildikdən sonra parlament üzvlərinə tətbiq edilmiş sanksiyaların qeyri-mütənasib xarakteri ilə əlaqədar olaraq 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin bir sıra pozuntularını müəyyən edib (aşağıda 82-84-cü bəndlərə bax).

47. Qeyd etmək lazımdır ki, proqramlarının demokratik prinsiplərə uyğun olmaması səbəbindən siyasi partiyaların qadağan olunmasına aid işlərə adətən Konvensiyanın 11-ci maddəsi (toplaşmaq və birləşmək azadlığı) əsasında baxılır. Bu halda 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi yalnız ikinci dərəcəli müddəa sayılır və hesab edilir ki, bu maddə üzrə hər hansı ayrıca məsələ meydana çıxmır (*Rifah Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP]; *Linkov Çex Respublikasına qarşı*; *Bask Millətçi Partiyası – İparralde Regional Təşkilatı Fransaya qarşı*).

B. Tarixi kontekstin mühümlüyü

48. Seçilmək hüququnun meyarları ümumi mənşəyə malik olsa da, yəni həm seçkili nümayəndələrin müstəqilliyini, həm də seçicilərin azad seçimini təmin etmək zərurətindən irəli gəlsə də, hər bir dövlət üçün spesifik olan siyasi və tarixi amillərə müvafiq olaraq fərqlənir. Avropa Şurasının çoxsaylı üzv dövlətlərinin konstitusiyalarında və seçki qanunvericiliyində nəzərdə tutulan situasiyaların rəngarəngliyi

bu sahədə mümkün yanaşmaların müxtəlifliyini göstərir. Buna görə də, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsini tətbiq etmək üçün istənilən seçki qanunvericiliyi müvafiq ölkənin siyasi təkamülü kontekstində qiymətləndirilməlidir (*Maye-Moen və Klerfeyt Belçikaya qarşı*, 54-cü bənd; *Podkolzina Latviyaya qarşı*, 33-cü bənd; *Jdanok Latviyaya qarşı* [BP], 106-cı bənd).

49. *Jdanok Latviyaya qarşı* [BP] məhkəmə işində ərizəçi 1991-ci ildə dövlət çevrilişi həyata keçirməyə cəhd etmiş partiyanın üzvü idi. Dövlət çevrilişindən sonra sözügedən partiyadakı fəaliyyətlərini davam etdirməsi ilə əlaqədar olaraq sonradan onun namizədliyi bir neçə dəfə rədd edildi. Məhkəmənin rəyi bundan ibarət oldu ki, ərizəçinin həmin partiyadakı keçmiş vəzifəsi və həmçinin 1991-ci il hadisələrindəki mövqeyi hələ də milli parlamentə seçkilərdə namizəd qismində iştirakını istisna edən hal idi. Baxmayaraq ki, belə tədbir, məsələn, onilliklər və ya yüzilliklər boyu formalaşan oturuşmuş demokratik təsisatlar sisteminə malik ölkədə çətin ki, qəbul edilən sayıla bilərdi, həmin tədbirin qəbul olunmasına gətirib çıxarmış tarixi və siyasi konteksti və yeni demokratik quruluşa qarşı təhlükəni nəzərə alsaq, Latviyada onu qəbul edilən hesab etmək olardı. Bununla belə, Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, Latviya parlamenti qanunvericiliyin müəyyən etdiyi bu məhdudiyətə tez bir zamanda son qoyulması üçün onu daim nəzarətdə saxlamalıdır. Digər amillərlə yanaşı, ölkənin Avropaya tam inteqrasiya olunması ilə əlqədar olaraq Latviyada hazırda daha çox sabitliyin olması bu qənaətə haqq qazandırır. Müvafiq olaraq, Latviyanın qanunverici orqanı tərəfindən bununla bağlı addımlar atılmaması Məhkəmənin fərqli qənaətə gəlməsinə səbəb ola bilər (yənə orada, 132-135-ci bəndlər).

50. Sonralar Məhkəmə müəyyən zaman keçdiyinin nəzərə alınmasının vacibliyini və lüstrasiyaya dair qanunvericiliyin yenidən qiymətləndirilməsinin zəruriliyini bir daha vurğuladı. *Adamsons Latviyaya qarşı* məhkəmə işində keçmiş baş nazir olan ərizəçinin seçkilərdə namizədliyi bu əsasa görə rədd edilmişdi ki, o, DTK-nın (Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi, KQB) "əməkdaşı" olub. Məhkəmə ölkənin tarixi konteksti ilə bağlı gəlidiyi qənaətləri bu işdə təsdiq etdi.

Bununla belə, o əlavə etdi ki, illər keçdikcə müəyyən qrup şəxslər barəsində ümumi şübhələr artıq yetərli deyil və hakimiyyət orqanları bu cür tədbiri əlavə arqumentlər və sübutlarla əsaslandırmağa çalışırlar. Bu işdə tətbiq edilmiş qanun DTK "əməkdaşları" ilə əlaqədar idi. Həmin komitədə mövcud olmuş xidməti vəzifələrin müxtəlifliyini nəzərə alsaq, məhdudiyyətin miqyası həddən artıq geniş idi. Belə olan halda sadəcə olaraq müvafiq şəxsin müəyyən qrupa mənsub olmasının müəyyənləşdirilməsi artıq yetərli deyildi. Sözügedən qrupa verilmiş anlayış həddən artıq geniş idi və onun üzvlərinin seçki hüquqlarına məhdudiyyət qoymaq üçün onların real davranışını nəzərə alan fərdi yanaşma tətbiq edilməli idi. Hər bir ayrıca halda bu cür fərdi yanaşmanın zəruriliyi zaman keçdikcə xüsusilə önəm kəsb edirdi. Ərizəçi totalitar rejimin cinayətkar hərəkətlərində və ya Latviyanın müstəqilliyinə və demokratik quruluşuna onun müxalif və düşmən mövqedə olduğunu göstərən hər hansı hərəkətdə birbaşa və ya dolayısı ilə iştirak etməkdə heç vaxt təqsirləndirilməmişdi. Bundan başqa, o, onilliklər boyu davam etmiş nüfuzlu hərbi və siyasi karyerasından sonra müstəqilliyini bərpa etmiş Latviyada yalnız son dövrlərdə rəsmən seçilmək hüququ olmayan şəxs hesab edilmişdi. Belə vəziyyətdə ərizəçinin seçilmək hüququ olmamasına olduqca inandırıcı əsaslar haqq qazandırsa bilərdi. Bundan əlavə, keçmiş DTK əməkdaşlarına digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş məhdudiyyətlərin tətbiqi üçün müəyyən edilmiş on illik müddət əlavə olaraq on il uzadılmış və parlament və hökumət tərəfindən bunun səbəbləri barədə heç bir izahat verilməmişdi. Buna görə də Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, ərizəçiyə münasibətdə həmin müddətin uzadılması açıq-aydın əsassızdır.

C. Seçkilərin təşkili

51. Seçkilərin praktiki təşkili mürəkkəb qanunvericiliyin qəbul edilməsini və bəzi hallarda ona dəyişikliklər edilməsini tələb edən kompleks məsələdir. Bu məsələnin araşdırılması tələb olunarkən Məhkəmə məsələnin mürəkkəbliyini və hər bir dövlətin spesifik

xüsusiyyətlərini nəzərə almaya bilməz. Nəticədə bu məsələ ilə bağlı dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilir.

52. Məhkəmə konkret olaraq bu fikirdədir ki, seçki siyahılarının lazımı qaydada tərtib edilməsi azad və ədalətli səsvermənin zəruri ilkin şərtidir. Seçkidə namizəd qismində iştirak hüququnun səmərəliliyi, şübhəsiz ki, səsvermə hüququnun ədalətli şəkildə həyata keçirilməsi ilə şərtlənir. Seçki siyahılarının düzgün təşkil edilməməsi namizədlərin seçkidə bərabər və ədalətli əsasda iştirak etmək şanslarını azaltmış olur (*Gürcüstan Əmək Partiyası Gürcüstana qarşı*, 82-83-cü bəndlər). Seçki siyahılarının tərtib edilməsinə dair qaydaların seçkidən bir ay əvvəl gözlənilmədən dəyişdirildiyi işdə Məhkəmə yeni qeydiyyat sisteminin mükəmməl olmadığını qəbul etdi, amma bu fakta daha çox önəm verdi ki, dövlət orqanları yeni səsvermə qaydalarını daha ədalətli etmək üçün heç bir şey göstərməmişdilər. Konkret olaraq, seçki orqanları "inqilabdan sonrakı" siyasi situasiyada seçki siyahılarındakı açıq-aydın qüsurların çox qısa müddətlərdə aradan qaldırılmasında çətinliklə üzləşmişdilər və buna görə də bu məsələnin dövlət orqanları tərəfindən ideal formada həll ediləcəyini gözləmək onların üzərinə həddən artıq ağır və öhdəsindən gəlinməsi mümkün olmayan yük qoymağa bərabər idi. Siyahıda qeydə alınmalarını yoxlamaq və zərurət olduqda düzəlişlər aparılmasını tələb etmək vəzifəsi seçicilərin üzərinə düşürdü. Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, bu məsələ dövlətin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları daxilindədir (yenə orada).

1. Ciddi namizədlərin təmin edilməsi: depozit qoyma tələbi

53. Bir sıra dövlətlərin seçki qanunvericiliyində qeyri-ciddi namizədləri öz namizədliyini irəli sürməkdən çəkindirmək üçün depozit ödənişinin edilməsi nəzərdə tutulur. Belə tədbirlər seçkidə namizədləklərini irəli sürənlərin məsuliyyətini artırır və seçkilərin dairəsini ciddi namizədlərlə məhdudlaşdırır, eyni zamanda dövlət vəsaitlərinin əsassız xərclənməsinin qarşısını alır. Buna görə də bu

tədbirlərin qanuni məqsəd daşdığını, yəni səmərəli və rəşional şəkildə təmsil olunma hüququnu təmin etməyə yönəldiyini hesab etmək olar (*Suxovetski Ukraynaya qarşı*, 61-62-ci bəndlər).

54. Bununla belə, depozitin məbləği mütənasib olmalıdır ki, bir tərəfdən qeyri-ciddi namizədlərin çəkindirilməsi, digər tərəfdən isə ciddi namizədlərin qeydiyyatına alınmasına imkan yaradılması arasında balans gözlənilmiş olsun. Beləliklə, Məhkəmə bu cür depozitlərin seçkilər üçün tələb olunan məbləğin və dövlət tərəfindən təmin edilən seçki təşviqatı xidmətlərinin xərclərini və seçkilərin təşkilinin digər iri həcmli məsrəflərini azaltmağa kömək edə biləcəyini nəzərə alır.

55. Mütənasiblik meyarının təmin edilməsi üçün, tələb olunan depozitin məbləği həddən artıq yüksək olmamalı, yaxud seçki yarışına qatılmaq istəyən qətiyyətli namizəd üçün inzibati və ya maliyyə baryeri təşkil etməməli və xüsusən də yetərinçə təmsilçiliyi olan siyasi cərəyanların meydana çıxmasına əngəl törətməməli və ya plüralizm prinsipinə müdaxilə təşkil etməməlidir (yənə orada, 72-73-cü bəndlər). Seçki depozitini ödəmək tələbi və depozitin və (və ya) seçki təşviqatı xərclərinin geri ödənilməsi üçün partiyanın səslərin müəyyən faizini qazanmasının şərt kimi irəli sürülməsi cəmiyyətdə kifayət qədər təmsilçisi olan ideya cərəyanlarının parlamentdə təmsil olunmasına xidmət edir və həmin şərt 1 saylı Protokolun 3-cü maddəsi baxımından əsaslı və mütənasibdir, həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, bu məsələdə iştirakçı dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilir (*Rusiya Sahibkarlarının Mühafizəkar Partiyası və başqaları Rusiyaya qarşı*, 94-cü bənd). Bu sözlər hətta depozitin geri ödənilməsinin mümkün olmadığı hallara da aiddir (*Suxovetski Ukraynaya qarşı*).

Bununla belə, depozitin geri ödənilməsinin mümkün olub-olmaması məsələsi 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi üzrə məsələləri meydana çıxara bilər. *Rusiya Sahibkarlarının Mühafizəkar Partiyası və başqaları Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə müəyyən etdi ki, müəyyən namizədlər tərəfindən düzgün olmayan informasiyaların

verilməsi ilə əlaqədar olaraq partiyanın siyahısının bütünlüklə ləğv edilməsinə gətirib çıxarmış ölkədaxili prosedur hüquqi müəyyənlik prinsipini pozub. Ərizəçi partiya artıq seçki depozitini ödəmişdi. 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi üzrə şikayətlə bağlı gəldiyi qənaəti nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, depozit məbləğini geri qaytarmaqdan imtina edilməsi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsini pozub.

2. Siyasi mühitdə həddən artıq parçalanmanın qarşısını almaq

56. Namizədlərin siyahısında təmsil olunmaq üçün tələb olunan imzaların sayı ilə bağlı şərtlər qanunverici orqanı seçərkən xalqın öz rəyini ifadə etməsinə maneə təşkil etmir (*Asensio Serkueda İspaniyaya qarşı* (qərarad); *Kanar adalarının Milli Federasiyası İspaniyaya qarşı* (qərarad); *Brito da Silva Gerra və Souza Manyo Portuqaliyaya qarşı* (qərarad); *Mixaela Mixayi Nyaqu Rumuniyaya qarşı* (qərarad), 31-ci bənd).

57. Lakin belə tədbirlər qanuni məqsəd daşımalı, məsələn, namizədliklərin representativ xarakterini təmin etmək və qeyri-münasib namizədləri kənarlaşdırmaq məqsədi ilə namizədlər arasında ağlabatan seleksiyanın aparılmasına yönəlməli və bu məqsədə mütənasib olmalıdır. Müvafiq olaraq, seçki siyahısında qeydiyyatda alınmış bütün vətəndaşların 0,55%-ini təşkil edən 100.000 imzadan ibarət hədd 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinə uyğun hesab edildi (yenə orada).

58. Analoji olaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, imza qoyanların seçki siyahısında qeydiyyatda alındığını sübut etmək üçün imzaların təsdiq olunması tələbi qanuni məqsəd daşıyır, yəni imza qoyanların səsvermə hüququna malik olduqlarına və onların hər birinin yalnız bir namizədi dəstəklədiklərinə əminliyin təmin olunmasına yönəlib. Buna görə də sözügedən rəsmiyyətlərə riayət etməyən namizədin namizədliyinin rədd edilməsi qeyri-mütənasib tədbir sayılmadı (*Brito da Silva Gerra və Souza Manyo Portuqaliyaya qarşı* (qərarad)).

59. Lakin ən azı minimum sayda imza toplanılması və onların yoxlanması tələbi qanunun aliliyi prinsipinə uyğun olmalı və seçkilərin dürüstlüyünün qorunmasına yönəlməlidir. *Tahirov Azərbaycan qarşı məhkəmə işində ərizəçinin namizədliyini rədd etmiş seçki komissiyası tərəfindən təqdim edilən təminatlar, xüsusən imzaların etibarlılığına dair qərar verən ekspertlərin təyin edilməsi yetərli deyildi. Bundan əlavə, ərizəçi komissiyanın iclaslarında iştirak etmək və ya arqumentlərini irəli sürmək imkanına malik deyildi və həmin arqumentlərin heç biri komissiya tərəfindən araşdırılmamışdı. Beləliklə, imzaların etibarsız olduğu iddia edilərək ərizəçinin namizədliyinin rədd edilməsi əsassız qərar idi. ATƏT-in hesabatı əsasında Məhkəmə qeyd etdi ki, bu nöqsanlar sistem xarakterlidir və bir sıra namizədlər bu səbəblərə görə əsassız olaraq rədd edilir. O, Hökumətin birtərəfli bəyanatının insan hüquqlarına hörmətin təmin edilməsi üçün yetərli olmadığı qənaətinə gəldi və bəyanatı rədd edərək işə mahiyyəti üzrə baxılmasını davam etdirdi.*

60. Bu kimi say məhdudiyətlərinə dair meyarlar həmçinin deputat yerlərinin seçkilərin nəticələrinə uyğun surətdə ayrılması ilə əlaqədar olaraq Məhkəmə tərəfindən məqbul hesab edildi. Seçki sistemləri bəzən biri-biri ilə o qədər də uzlaşmayan məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəlmiş olur: bir tərəfdən xalqın rəyini ədalətli və dürüst şəkildə əks etdirmək, digər tərəfdən isə kifayət qədər aydın və ardıcıl siyasi iradənin ortaya qoyulmasına şərait yaratmaq üçün cəmiyyətdəki ideyaların cərəyanlarını düzgün istiqamətləndirmək. 1 saylı Protokolun 3-cü maddəsinin müddəalarından heç də belə nəticə çıxmır ki, seçkinin nəticəsinin müəyyənləşdirilməsində bütün səsler eyni çəkiyə malik olmalıdır və ya bütün namizədlər qalib gəlmək üçün eyni şansa malik olmalıdırlar, yaxud da seçki sistemi həddi keçməyən səslerin "hədəf getməsinə" istisna edə bilməz ("*Yeni Demokratlar*" Partiyası və "*Bizim Torpaq*" Partiyası Latviyaya qarşı (qərarad)).

61. Seçkilərdə tətbiq edilən say məhdudiyətlərinin təsirləri ayrı-ayrı ölkələrdə fərqlənə bilər və müxtəlif seçki sistemləri fərqli və bəzən

hətta bir-birinə zidd siyasi məqsədlər daşıya bilər. Bir sistem partiyaların parlamentdə ədalətli təmsilçiliyini daha çox önə çəkə bilər, digəri isə partiya sistemində parçalanmalara yol verməməyə və parlamentdə bir hakim partiyanın çoxluğunun formalaşmasını təşviq etməyə yönəlmiş ola bilər. Məhkəmə bu fikirdədir ki, bu məqsədlərin heç biri özü-özlüyündə məntiqli sayıla bilməz. Bundan başqa, məhdudiyətlərin oynadığı rol onların hansı səviyyədə müəyyən edilməsindən və hər bir ölkədəki partiya sistemindən asılı olaraq fərqlənir. Say həddinin aşağı olması yalnız kiçik qrupların parlamentə düşməsinə istisna edir və sabit çoxluq təşkil etmə imkanlarını çətinləşdirir, partiya sisteminin həddən artıq parçalanmış olduğu hallarda isə say həddinin yüksək olması bir çox seçiciləri təmsilçilik imkanından məhrum edir. Bu cür çoxlu sayda situasiyalar mümkün seçim imkanlarının müxtəlifliyini göstərir. Buna görə də Məhkəmə müvafiq seçki sisteminin xüsusiyyətlərini nəzərə almadan həmin sistemin müəyyən etdiyi hər hansı konkret say həddini qiymətləndirə bilməz (*Yumak və Sadak Türkiyəyə qarşı* [BP], 131-132-ci bəndlər).

62. Məsələn, iki alternativ şərtin (ya ayrıca seçki dairəsi təşkil edən adada etibarlı sayılmış səsələrin ən azı 30%-ini qazanmaq, ya da bütövlükdə muxtar ərazidə etibarlı sayılmış səsələrin ən azı 6%-ini qazanmaq) yerinə yetirilməsi tələbinə gəlincə, Məhkəmə hesab etdi ki, belə sistem seçkidəki namizədlərə maneə təşkil etməkdən çox-çox uzaqdır və daha kiçik siyasi qruplaşmaları müəyyən müdafiə ilə təmin edir (*Kanar adalarının Milli Federasiyası İspaniyaya qarşı* (qərar)). Analoji olaraq, Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, siyahıdakı namizədlərin seçilmiş sayılmasından ötrü namizədlərin siyahısına verilən səsələr və parlamentdə onlara ayrılan yerlər üçün müəyyən edilmiş 5%-lik hədd 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinə uyğundur, belə ki, bu, cəmiyyətdə kifayət qədər təmsilçisi olan ideya cərəyanlarını təşviq edir və parlamentin həddən artıq parçalanmamasına kömək edir ("*Yeni Demokratlar*" Partiyası və "*Bizim Torpaq*" Partiyası Latviyaya qarşı (qərar)).

63. *Yumak və Sadak Türkiyəyə qarşı* [BP] məhkəmə işində isə, əksinə, Məhkəmə müəyyən etdi ki, ümumən seçkidəki 10%-lik hədd həddən artıq yüksəkdir və bu həddin aşağı salınmasını tövsiyə etmiş Avropa Şurasının orqanları ilə razılaşdı. Bu hədd siyasi partiyaları müəyyən hiylələrə əl atmağa məcbur edirdi ki, bu da seçki prosesinin şəffaflığına heç də kömək etmirdi. Bununla belə, Məhkəmə sözügedən seçkilərin konkret siyasi kontekstini, habelə praktikada 10%-lik həddin təsirlərini məhdudlaşdıran müəyyən düzəlişlərin və digər təminatların olduğunu (məsələn, digər siyasi partiyalarla seçki koalisiyası təşkil etmək imkanını və ya Konstitusiya Məhkəməsinin rolunu) nəzərə almaqla vəziyyəti qiymətləndirdikdən sonra 10%-lik həddin ərizəçilərin 1 saylı Protokolun 3-cü maddəsi ilə təmin edilən hüquqlarının mahiyyətinə xələl gətirən təsirə malik olduğunu hesab etmədi.

64. Nəhayət, səsələrin sayılması qaydalarında qəflətən və gözlənilmədən dəyişiklik edilməsi 1 saylı Protokolun 3-cü maddəsini poza bilər. Məhkəmə parlamentə seçilmək üçün tələb olunan səsələrin sayı ilə bağlı Xüsusi Ali Məhkəmənin oturuşmuş presedent hüququndan gözlənilmədən geri çəkilməsi nəticəsində deputat yerlərindən məhrum olmuş parlament üzvlərinin barəsində bu maddənin pozulduğunu müəyyən etdi. O xüsusən bu faktı nəzərə aldı ki, seçkilərdən sonra presedent hüququnda edilmiş dəyişiklik boş seçki bülletenlərinin mənasını və əhəmiyyətini dəyişmişdi ki, bu da seçicilərin seçki qutusuna atdıqları bülletenlərdə ifadə etdikləri iradələrində dəyişiklik edilməsinə səbəb olmuşdu. Dəyişiklik həm də parlament üzvlərinin seçilməsi üsulunda uyğunsuzluq yaratmışdı (*Paxsalidis, Kutmeridis və Zaxarakis Yunanıstana qarşı*).

D. Digər qanuni məqsədlər

65. Konvensiyanın 8-11-ci maddələri kontekstində hüquqların məhdudlaşdırılmasına əsas verən qanuni məqsədlərin tam siyahısı kimi siyahı 1 saylı Protokolun 3-cü maddəsində nəzərdə tutulmayıb və müvafiq olaraq, seçkidə namizəd qismində iştirak hüququna

qoyulan məhdudiyyətlərin bir sıra digər məqsədləri də Məhkəmə tərəfindən əsaslı məqsəd kimi qəbul edilə bilər.

66. Məsələn, Məhkəmə dövlətə qarşı loyallıq ilə hökumətə qarşı loyallıq arasında fərq qoyur. Belə ki, dövlətə qarşı loyallığın təmin edilməsi seçki hüquqlarına qoyulan məhdudiyyətlərə haqq qazandıran qanuni məqsəd təşkil edə bilər, amma hökumətə qarşı loyallıq barəsində eyni sözləri söyləmək olmaz (*Tenase Moldovaya qarşı* [BP], 166-cı bənd). Analoji olaraq, rəsmi dili yetərli səviyyədə bilmək öhdəliyi qanuni məqsəd daşıya bilər (*Podkolzina Latviyaya qarşı*). Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, parlament seçkisində namizədlərin üzərinə məşğulluqları və partiya üzvlükləri barədə dəqiq məlumat vermək öhdəliyinin qoyulması namizədin peşəsi və siyasi baxışları ilə bağlı seçicilərin məlumatlı seçim etmələrinə imkan yaratmağa xidmət edir və beləliklə qanuni məqsəd təşkil edir (*Krasnov və Skuratov v. Rusiyaya qarşı*). Yalnız təqdim etdiyi sənədin qüsurlu formada olması səbəbindən namizədin seçilmək hüququndan məhrum edilməsi isə, əksinə, qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə mütənasib hesab edilməyib (yenə orada, 65-66-cı bəndlər).

67. Məhkəmə həmçinin ənənəvi protestant partiyasının namizədlər siyahısına qadınların daxil edilməsi öhdəliyinə qarşı şikayətin yer aldığı ərizəni qəbul olunmayan elan etdi. O, bu qənaətə gəldi ki, üzv dövlətlərdə gender bərabərliyinə doğru inkişaf kişilərə nisbətən qadınların rolunun ikinci dərəcəli olması ideyasının dövlət tərəfindən dəstəklənməsinə imkan vermir (*Yenilənmiş Protestant Partiyası Niderlanda qarşı* (qərardad)).

68. Bundan başqa, *Melniçenko Ukraynaya qarşı* məhkəmə işində ABŞ-da qaçqın statusu almış ərizəçinin namizədliyi bu əsasa görə rədd edilmişdi ki, o, yaşayış yeri barədə yalan məlumat təqdim edib. Qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olaraq, o, məlumatları hələ də özündə saxladığı ölkədaxili pasportundan götürmüşdü və həmin pasportdakı məlumatlar onun Ukraynada yaşadığını göstərirdi. Məhkəmə razılaşdı ki, namizədlərin qeydiyyatı üçün yaşayış yerinə aid şərtin tətbiq edilməsi qəbul edilən sayıla bilər. Bununla belə, o

qeyd etdi ki, ərizəçi daxili qanunvericiliyə riayət etmişdi, belə ki, həmin qanunvericilik onun davamlı olaraq ölkədə yaşamasını tələb etmirdi. Bundan əlavə, onun durumu elə idi ki, ya Ukraynada qalmalı və sağlamlığına ziyan yetirilməsi təhlükəsi altında olmalı idi (bu halda siyasi hüquqlarını həyata keçirməsi mümkün olmayacaqdı), ya da ölkəni tərk etməli və seçkidə namizəd kimi iştirak etmək hüququndan məhrum olmalı idi. Müvafiq olaraq, Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi pozulub.

69. Nəhayət, *Antonenko Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində (qərardad) məhkəmə maliyyə nöqsanlarına yol verildiyini və seçki təşviqatının ədalətsiz şəkildə aparıldığını əsas gətirərək səsvermədən bir gün əvvəl ərizəçinin parlament seçkilərində namizəd qismində iştirakını qadağan etmişdi. Ərizəçinin şikayəti namizədliyinin ləğv edilməsi barəsində deyil, ləğvetmə qərarının seçki məntəqələrinin açılmasından az öncə qəbul edilməsi barəsində idi. Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, qəbul edilmiş qərarın vaxtı daxili qanunvericiliyə uyğun idi və bu qərardan şikayət vermək imkanına təsir göstərmirdi, çünki həmin qərardan şikayət verilə bilməzdi.

70. Məhkəmə həmçinin bir sıra hallarda razılaşdı ki, potensial namizədlər tutduqları vəzifə ilə əlaqədar olaraq namizədlikdən məhrum edilə bilərlər. *Gitonas və başqaları Yunanıstana qarşı* məhkəmə işində qanunvericilik dövlət vəzifəsi tutan şəxslərin müəyyən kateqoriyalarının (o cümlədən büdcədən məvacib alan dövlət qulluqçularının və publik hüquq təşkilatlarının və dövlət müəssisələrinin işçilərinin) seçkilərə qədərki üç il ərzində üç aydan artıq müddətdə vəzifə öhdəliklərini yerinə yetirdikləri hər hansı dairədən namizədliklərini irəli sürmələrinə və parlamentə seçilmələrinə imkan vermirdi: hətta namizəd seçkidən öncə tutduğu vəzifədən istefa versəydi belə, dövlət qulluqçularının digər kateqoriyalarından fərqli olaraq namizədlik hüququnu itirməsi qüvvədə qalırdı. Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, bu tədbir ikili məqsədə xidmət edir: müxtəlif siyasi əqidələrə malik namizədlərin parlamentdə bərabər təsir imkanlarına malik olmasını təmin etmək və seçiciləri dövlət qulluqçularının təzyiqindən müdafiə etmək. Növbəti

ildə Məhkəmə xatırladı ki, yerli dövlət qulluqçularının müəyyən kateqoriyalarının müəyyən növ siyasi fəaliyyətlərdə iştirakına qoyulan məhdudiyətlər digər şəxslərin, o cümlədən şura üzvlərinin, eləcə də seçicilərin yerli səviyyədə effektiv siyasi demokratiya hüquqlarını qorumaqdan ibarət qanuni məqsəd daşıyır. Namizədliyə qoyulmuş qadağanın yalnız ərizəçilər həmin məhdudiyətin şamil olduğu siyasi postlarda qaldıqları müddət ərzində qüvvədə olduğu nəzərə alınaraq, sözügedən tədbirlər mütənəsin hesab edildi (*Əhməd və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*). *Brike Latviyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə əlavə etdi ki, dövlət qulluqçuların namizədliyinə qadağa qoyulması mülki dövlət qulluğunun müstəqilliyi tələbindən irəli gələn reaksiya olduğuna görə, bu tələb xüsusilə hakimlərə şamil olunur və bunda məqsəd vətəndaşların Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə qorunan hüquqlarını təmin etməkdir. Müvafiq olaraq, o, bu nəticəyə gəldi ki, sözügedən qadağa Konvensiya ilə təmin edilən hüquqların mahiyyətinə xələl gətirmir, çünki hakim seçkidə namizəd qismində iştirak etmək üçün vəzifəsindən istefa verə bilər.

71. Lakin seçkidə namizəd qismində iştirak hüququna qoyulan məhdudiyətlər, hətta qanuni məqsəd daşısa belə, şərtlərin həddən artıq gec və ya qəflətən müəyyənləşdirilməsi, yaxud da yetərincə aydın olmaması səbəbindən bu hüququn səmərəsiz hala gəlməsi ilə nəticələnə bilər. *Likurezos Yunanıstanına qarşı* məhkəmə işində parlament üzvünün bütün növ peşə fəaliyyətlərinin parlament üzvü vəzifələri ilə bir araya sığmadığını nəzərdə tutan dəyişiklik cari qanunvericiliyə dərhal daxil edilmiş və parlament üzvləri deputat yerlərini itirmək məcburiyyətində qalmışdılar, halbuki digər peşə fəaliyyətlərinin parlament üzvü vəzifələri ilə bir araya sığmaması onların seçilməsinə qədər elan olunmamışdı. Parlament üzvlüyündən bu cür mütləq kənarlaşdırma tədbirinin dərhal tətbiq edilməsinə haqq qazandıran hər hansı önəmli təxirəsalınmaz səbəb mövcud deyildi. Məhkəmə ilk dəfə "qanuni gözlənti" prinsipinə istinad etdi və müvafiq olaraq, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etdi. O, həmin prinsipi "*Ekoqlasnost*" *Bolqarıstanına qarşı*

məhkəmə işində yenidən tətbiq etdi. Seçki qanunvericiliyinə daxil edilmiş üç yeni şərtin heç biri özü-özlüyündə problem yaratmasa da, onların qanunvericiliyə gec daxil edilməsi səbəbindən ərizəçinin həmin şərtləri yerinə yetirməsi üçün cəmi bir ay vaxtı var idi. Məhkəmə hesab etdi ki, seçkilərdə iştirakla bağlı siyasi qruplara tətbiq edilmiş şərtlər əsas seçki qaydalarının tərkib hissəsidir. Buna görə də həmin şərtlər seçki sisteminin digər əsas elementləri kimi zaman baxımından eyni sabitlik tələbinə cavab verməlidir. Məhkəmə həmçinin müəyyən etdi ki, keçmiş ruhaninin namizədliyinin rədd edilməsi üçün əsas təşkil etmiş normalar həddən artıq qeyri-dəqiq idi və buna görə də onların doğura biləcəyi nəticələri öncədən görmək mümkün deyildi. Nəticədə onlar seçki orqanlarına həddən artıq qiymətləndirmə sərbəstliyi verir və sözügedən məhdudliyin tətbiqində özbaşınalığa yol verilməsi üçün həddən artıq imkan yaradırdı (*Seyidzadə Azərbaycanca qarşı*).

E. Seçki kampaniyasından başlayaraq... .

72. 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi ilə təmin edilən hüquqların səmərəli olması üçün onların müdafiəsi namizədlik məsələsi ilə məhdudlaşa bilməz. Belə ki, bu maddə seçki kampaniyasını da əhatə edir.

73. Konvensiyanın 10-cu maddəsinə aid bir sıra işlərdə Məhkəmə azad seçki hüququ ilə ifadə azadlığı arasında sıx əlaqə olduğunu vurğuladı. O müəyyən etdi ki, bu hüquqlar və konkret olaraq siyasi diskussiya azadlığı, birlikdə götürülmüş halda, istənilən demokratik sistemin təməlini təşkil edir. Bu iki hüquq qarşılıqlı əlaqədədir və bir-birini daha da möhkəmləndirir: məsələn, ifadə azadlığı "qanunverici hakimiyyət orqanını seçərkən xalqın iradəsini sərbəst ifadə etməsinin təminatı üçün" zəruri "şərtlərdən" biridir. Bu səbəbdən seçkiqabağı dövrdə hər növ fikir və informasiyaların sərbəst dövriyyəsinə imkan yaradılması olduqca önəmlidir (*Bouman Birləşmiş Krallığa qarşı*, 42-ci bənd).

74. Bu hüquqlar qarşılıqlı asılılıq əlaqəsində olduqlarına görə, seçki kampaniyalarına aid çoxsaylı işlərə 10-cu maddə üzrə baxılır. Məsələn, Məhkəmə televiziya istənilən siyasi reklamı qadağan edən qanunvericiliyi pozaraq kiçik siyasi partiyanın reklamını yaydığına görə televiziya kanalına cərimə tətbiq edilməsi ilə əlaqədar olaraq 10-cu maddənin pozulduğunu müəyyən etdi ("*TV Vest AS*" və "*Ruqalann pensyonistparti*" Norveçə qarşı). Həmçinin seçki ərəfəsində canlı televiziya yayımında rəqib namizədi oğru kimi təqdim etdiyinə görə qadın siyasətçiyə xəbərdarlıq edildiyi işdə 10-cu maddənin pozulduğu müəyyən edildi. Digər işdə məhkəmə qərarı ilə digər (qadın) namizədə ittihamlara cavab vermək hüququ verildi (*Vitrenko və başqaları Ukraynaya qarşı*).

75. Bununla belə, konkret olaraq seçkiqabağı təşviqat kampaniyası zamanı efir vaxtının bölgüsünə aid işlərdə 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi üzrə məsələlər meydana çıxıb bilər. Müxtəlif namizədlərə ayrılan efir vaxtının bərabərliyinə aid işdə Məhkəmə bildirdi ki, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsində seçki hüquqlarının həyata keçirilməsində bütün vətəndaşlarla bərabər qaydada rəftar etmək prinsipi təsbit edilsə də, özü-özlüyündə bu maddə seçkiqabağı kampaniyada siyasi partiya radio və ya televiziya efir vaxtı verilməsi hüququnu təmin etmir. Lakin müstəsna hallarda, məsələn, seçki ərəfəsində bir partiya hər hansı siyasi çıxış üçün efir vaxtı ayrılmadığı halda digərinə bu imkan yaradıldıqda bu maddə üzrə məsələ meydana çıxıb bilər ("*Yeni Demokratlar*" Partiyası və "*Bizim Torpaq*" Partiyası Latviyaya qarşı (qərarad)).

76. *Rusiya Kommunist Partiyası və başqaları Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə belə bir məsələni araşdırdı ki, hətta bilərəkdən manipulyasiya hallarının baş verməsinin sübutları olmasa belə, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi əsasında dövlət onun nəzarətində olan kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırmanın obyektiv və "azad seçki" ruhuna uyğun olmasını təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəlik daşıyırmı? O, bu qənaətə gəldi ki, seçkilərlə bağlı hüquqi müdafiə vasitələri sisteminin mövcudluğu dövlətin prosessual xarakterli pozitiv öhdəliyini yerinə yetirmiş hesab

edilməsi üçün kifayətdir. Bu öhdəliyin substantiv (maddi hüquqi) aspektinə və dövlətin audiovizual medianın neytrallığını təmin etməyə borclu olduğu barədə iddiaya gəlincə, o hesab etdi ki, müxalif partiyaların və namizədlərin müəyyən qədər televiziya efirinə çıxmasını və medianın redaksiya müstəqilliyini və neytrallığını təmin etmək üçün müəyyən addımlar atılmışdı. Bu tədbirlər, ola bilsin ki, faktiki bərabərliyi təmin etmirdi, amma hesab etmək olmazdı ki, dövlət bu sahədə pozitiv öhdəliklərini 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozuntusunu təşkil edəcək dərəcədə yerinə yetirməyib.

77. Nəhayət, *Oran Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işində ərizəçi şikayət etmişdi ki, siyasi partiyalardan fərqli olaraq müstəqil namizəd qismində onun seçki ilə bağlı çıxışları Türkiyə radio və televiziyasında ümummilliyə miqyasda yayımlanmayıb. Məhkəmə hesab etdi ki, siyasi partiyalardan fərqli olaraq müstəqil namizəd qismində ərizəçi öz çıxışını yalnız namizədliyini irəli sürdüyü dairədəki seçicilərə ünvanlamalı idi. Bundan əlavə, onun seçki təşviqatının bütün digər metodlarından istifadə etməsinə maneə yaradılmamışdı və həmin metodlar müvafiq dövrdə heç bir partiya ilə bağlılığı olmayan bütün müstəqil namizədlər üçün əlçatan idi. Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi pozulmayıb.

F. ...deputat vəzifəsinin icrasına qədər

78. 1984-cü ildə Komissiya işlərdən birində bildirdi ki, şəxsin seçkidə namizəd qismində iştirak hüququnun təmin edilməsi yetərli deyil və xalq tərəfindən seçildiyi halda o həm də parlamentdə deputat yerinə sahib olmaq hüququna malikdir. Başqa cür düşünmək seçkidə namizəd qismində iştirak hüququnu mənasız etmiş olardı (*M. Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyanın qərarı). Lakin həmin işdə o hesab etdi ki, seçilmiş parlament üzvünün artıq xarici ölkənin qanunverici orqanının üzvü olması səbəbindən deputat yerini tuta

bilməməsi 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinə uyğun olan məhdudiyyətdir.

79. Türkiyəyə qarşı qaldırılmış üç işdə Məhkəmə siyasi partiyaların ləğv edilməsinin həmin partiyalara mənsub olan parlament üzvləri üçün nəticələrini araşdırdı. *Sadak və başqaları Türkiyəyə qarşı (№ 2)* məhkəmə işində siyasi partiya dövlətin ərazi bütövlüyünü və vahidliyini pozan hərəkətlərinə görə ləğv edilmişdi. Həmin partiya mənsub olan parlament üzvləri avtomatik olaraq deputat yerlərini itirmişdilər. Məhkəmə hesab etdi ki, müxalifətçiparlament üzvünün ifadə azadlığına müdaxilə xüsusilə ciddi nəzarət tələb edir. Ərizəçilərin parlamentdəki yerlərini itirmələri bu və ya digər siyasi fəaliyyətlərdə şəxsən iştirak etmələrindən asılı olmayaraq avtomatik surətdə baş vermişdi. Beləliklə, bu, həddən artıq sərt tədbir idi və qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənəsib deyildi.

80. *Kavakçı Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işində mənsub olduğu partiyanın yekun qərarla ləğv edilməsi ilə əlaqədar olaraq ərizəçinin siyasi hüquqlarına müvəqqəti məhdudiyyətlər qoyulmuşdu. Məhkəmə hesab etdi ki, bu tədbirlərin məqsədi Türkiyənin siyasi rejiminin dünyəvi xarakterini qoruyub saxlamaqdır və dünyəvilik prinsipinin Türkiyənin siyasi rejimi üçün mühümlüyünü nəzərə alaraq müəyyən etdi ki, görülmüş tədbir iğtişanın qarşısını almaqdan və digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını qorumaqdan ibarət qanuni məqsədlər daşıyırdı. Bununla belə, həmin sanksiyanın mütənəsibliyinə gəlincə, siyasi partiyanın ləğvinə dair qüvvədə olan konstitusiyaya normalarının tətbiq dairəsi olduqca geniş idi. Partiya üzvlərinin bütün hərəkətləri və çıxışları partiyanın adına yazıla və partiya konstitusiyaya zidd fəaliyyətlərdə təqsirkar sayıla bilərdi ki, bununla da onun ləğvi barəsində qərar çıxarıla bilərdi. Hüquqa zidd hesab edilmiş fəaliyyətlərdə partiya üzvlərinin iştirak dərəcəsi nəzərə alınmır və bu əsasda onlar arasında fərq qoyulmurdu. Bundan əlavə, ərizəçi ilə müqayisə edilə bilən vəziyyətdə olan müəyyən partiya üzvləri, xüsusən partiyanın sədri və sədr müavini cəzalandırılmamışdılar. Müvafiq olaraq, Məhkəmə bu qənaətə gəldi

ki, sanksiya mütənasib deyildi və 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi pozulmuşdu.

81. Eyni partiyadan olan və deputat yerini itirən digər parlament üzvünə aid başqa bir işdə Məhkəmə yenə də 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etdi, amma onu da məmnunluqla qeyd etdi ki, konstitusiyaya parlament üzvlərinin statusunu gücləndirən dəyişiklik edilib və güman ki, bununla da bu cür əsaslara görə parlament üzvlərinin deputatlıqdan məhrum edilməsi halları az-az baş verəcək (*Sobacı Türkiyəyə qarşı*).

82. *Likurezos Yunanıstana qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə peşə fəaliyyəti ilə məşğul olanların parlament üzvü ola bilməməsi barədə yeni müddəanın seçkilərdən qabaq elan edilmədiyini və həm öncə deputat seçilmiş olan ərizəçi, həm də ona səs verənlər üçün gözlənilməz olduğunu müəyyən etdi. O hesab etdi ki, ərizəçinin statusunu 2003-cü ildə qüvvəyə minmiş yeni konstitusiya maddəsi əsasında qiymətləndirməklə və həmin tarixdən əvvəl deputat seçilmiş olan ərizəçinin parlamentə tamamilə qanuni şəkildə seçildiyini nəzərə almamaqla hakim ərizəçini deputat yerindən məhrum etmiş və onun seçicilərini dörd il ərzində onları təmsil etməsi üçün azad və demokratik şəkildə seçdikləri namizədlərindən məhrum etmiş, bununla qanuni gözlənti prinsipinə məhəl qoymamışdı. Analoji olaraq, *Paxsalidis, Kutmeridis və Zaxarakis Yunanıstana qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə müəyyən etdi ki, seçkilərdən sonra gözlənilmədən səslərin sayının hesablanması ilə bağlı presedent hüququndan geri çəkilmə və bunun nəticəsində parlamentə seçilmiş bir neçə üzvün deputatlıqdan məhrum olması 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozulmasına səbəb olub.

83. *Paunoviç və Milivoyeviç Serbiyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə siyasi partiyaların istifadə etdiyi tarixi göstərilməyən məktublarnın imzalanması praktikası ilə bağlı qərar çıxardı, partiyanın parlamentə seçilmiş üzvləri deputat fəaliyyətinə başlamazdan əvvəl bu cür məktubları imzalamaı idilər ki, bununla da partiya öz üzvlərini istənilən vaxt onların iradəsi əleyhinə deputatlıqdan

kənarlaşdırıla bilərdi. Məhkəmə ilk növbədə bu mövqeyini bildirdi ki, hətta deputatlıqdan istefa məktubu partiya tərəfindən təqdim edilmiş olsa belə, parlament üzvünü deputatlıqdan məhrum etmək hüququna yalnız parlament malikdir. Beləliklə, parlament üzvünün istefasının qəbul edilərək deputatlıqdan məhrum edilməsi dövlət tərəfindən həyata keçirilir. Buna görə də, deputat yerini itirmiş parlament üzvünün şikayət ərizəsi şəxs meyarına görə (*ratione personae*) qəbul edilən hesab olundu. Daha sonra Məhkəmə müəyyən etdi ki, etiraz edilən praktika daxili qanunvericiliyə ziddir, belə ki, qanunvericilik deputatlıqdan istefa üçün parlament üzvünün şəxsən müraciət etməsini tələb edirdi. Beləliklə, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi pozulmuşdu. *Okketto İtaliyaya qarşı* məhkəmə işi (qərar) şəxsin Avropa Parlamentindəki yerindən imtina etməsi ilə əlaqədar idi. Mənsub olduğu siyasi hərəkatın həmtəsisçisi ilə razılaşmanın nəticəsi olaraq deputat yerindən imtina etdiyi barədə sənədi imzaladıqdan sonra ərizəçi fikrini dəyişmişdi. Lakin həmin deputat yeri siyahıdakı növbəti namizəd tərəfindən artıq tutulmuşdu. Məhkəmə müəyyən etdi ki, seçkidən sonra namizəd qanunverici orqanda deputat yeri tutmaq hüququna malikdir, amma bu onun öhdəliyi deyil. İstənilən namizədseçilərək sahib olduğu deputat yerindən imtina edə bilər və bu imtinanın qeydə alınması barədə qərar ümumi seçki hüququ prinsipinə zidd sayılmır. O əlavə etdi ki, ərizəçinin istefa qərarını geri götürməsini qəbul etməkdən imtina edilməsi qanuni məqsədlər daşıyırdı, yəni seçki prosesində hüquqi müəyyənliyin təmin edilməsinə və digər şəxslərin hüquqlarının, xüsusən ərizəçinin öncə sahib olduğu deputat yerini tutduğu elan edilən şəxsin hüquqlarının qorunmasına yönəlmişdi. Ərizəçi istəyini yazılı formada və birmənalı şəkildə ifadə etmiş və bildirmişdi ki, deputatlıqdan imtina onun qərarı qətidir. Nəhayət, Aİ qanunvericiliyinə uyğun olaraq aparılmış ölkədaxili icraatda o, mövqeyinin müdafiəsi üçün münasib hesab etdiyi arqumentləri təqdim etmək imkanına malik idi. Buna görə də Məhkəmə 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin pozulmadığını müəyyən etdi.

IV. Seçki mübahisələri

84. Seçkilərlə bağlı mübahisələrə aid işlərin sayı çoxdur. Lakin bu məsələyə Konvensiyanın 6-cı maddəsi üzrə baxıla bilməz, Məhkəmə müəyyən edib ki, bu maddə belə hallara tətbiq edilmir. Onun rəyinə görə, ərizəçinin Fransa Milli Assambleyasına seçkidə namizəd qismində iştirak etmək və deputat yeri tutmaq hüququ 6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada "mülki" hüquq deyil, siyasi hüquqdur və bu hüququn həyata keçirilməsinə yönələn məsələlərlə bağlı mübahisələr bu bəndin tətbiq dairəsi xaricindədir (*Pyer-Blox Fransaya qarşı*, 50-ci bənd). Eləcə də 6-cı maddənin cinayət hüquqi aspekti seçki qaydalarına riayət edilməməsinə görə təyin olunan cəzalara şamil olunmur (yenə orada, 61-ci bənd). "*Geragyun Xorhurd Patqamavorakan Akumb*" *Ermənistanına qarşı* məhkəmə işində ərizəçi QHT parlament seçkilərində müşahidəçi idi. Onun müxtəlif sənədləri təqdim etməməsi ilə əlaqədar olaraq sonradan mübahisə yaranmışdı. Məhkəmə hesab etdi ki, sözügedən icraatın nəticəsi QHT-nin hüquqları üçün həlledici əhəmiyyət daşıyırdı və buna görə də həmin icraat Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin tətbiq dairəsinə düşmürdü.

85. Bununla belə, bir neçə işdə seçki prosesi kontekstində səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinin olmaması Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə araşdırıldı. Məhkəmə qeyd etdi ki, yalnız demokratik prosesin düzgün cərəyan etməsini təmin etmək iqtidarında olan hüquqi müdafiə vasitələri səmərəli sayıla bilər (*Petkov və başqaları Bolqarıstanına qarşı*). *Petkov və başqaları Bolqarıstanına qarşı* məhkəmə işində ərizəçilərin adları üç aydan da az müddət öncə qəbul edilmiş qanunvericilik müddəəsi əsasında seçki gününə cəmi on gün qalmış namizədlər siyahısından çıxarılmışdı. Siyahıdan çıxarma barədə bu kimi qərarlar sonradan etibarsız və qüvvədən düşmüş elan olundu, amma seçki orqanları ərizəçilərin namizədliklərini bərpa etmədiklərinə görə onlar seçkidə namizəd kimi iştirak edə bilmədilər. Məhkəmə hesab etdi ki, seçkilər kontekstində mövcud olan hüquqi

müdafiə vasitəsi yalnız maddi ziyanın kompensasiyasını nəzərdə tutduğuna görə Konvensiyanın 13-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş səmərəli vasitə sayıla bilməzdi. *Qrosaru Rumuniyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə qanunverici orqana seçkidə uğursuzluğa məruz qalmış ərizəçinin mübahisəli seçki qanunvericiliyi normalarının şərhinə məhkəmə tərəfindən yenidən baxılmasına nail olmaq imkanından məhrum olduğunu qeyd etdi və 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi ilə birgə götürülmüş halda 13-cü maddənin pozulduğunu müəyyən etdi.

86. Hüquqi müdafiə vasitəsi mövcud olmadığı hallarda hər hansı çatışmazlıqlarla bağlı məsələni 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi əsasında Məhkəmənin qarşısında qaldırmaq olar. Belə çatışmazlıqlar seçki prosesinin dürüstlüyünü sual altına alarsa, bu maddənin pozuntusunu təşkil edə bilər. Namizədlik hüququndan məhrum edilmə və ya seçkinin nəticələri ilə bağlı mübahisələrə dair qərarların qəbulu prosesi sui-istifadə hallarına qarşı ən azı müəyyən minimal təminatlarla müşayiət olunmalıdır. Konkret olaraq, sözügedən məsələlər barəsində qərarlar qərəzsizliyinə dair ən azı minimal təminatlar olan orqan tərəfindən qəbul edilməlidir. Analoji olaraq, müvafiq orqanın malik olduğu diskresion səlahiyyət həddən artıq geniş olmamalıdır: o, daxili qanunvericilik müddəalarında kifayət qədər dəqiq göstərilən çərçivələrlə məhdudlaşmalıdır. Nəhayət, müvafiq orqandakı prosedür elə olmalıdır ki, həmin orqanın ədalətli, obyektiv və kifayət qədər əsaslandırılmış qərar çıxarılması təmin edilsin və səlahiyyətindən sui-istifadə etməsinin qarşısı alınsın (*Podkolzina Latviyaya qarşı*, 35-ci bənd; *Kovaç Ukraynaya qarşı*, 54-55-ci bəndlər; *Kərimova Azərbaycanca qarşı*, 44-45-ci bəndlər; *Riza və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 144-cü bənd). Lakin bu məsələni nəzərdən keçirərkən Məhkəmənin araşdırması ökdaxili orqan tərəfindən qəbul edilmiş qərarın əsassız və ya açıq-aydın məntiqsiz xarakter daşıyıb-daşmadığını müəyyənləşdirməklə məhdudlaşır (yenə orada, 144-cü bənd; *Kərimli və Əlibəyli Azərbaycanca qarşı*, 38-42-ci bəndlər).

87. Seçkinin nəticələrini etibarsız elan edən qərarların qəbulu həmin nəticələrin həqiqətən seçicilərin istəklərini ifadə etmədiyinə olan həqiqi inamdan irəli gəlməlidir (*Kovaç Ukraynaya qarşı*). *Kərimova Azərbaycana qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə müəyyən etdi ki, iki seçki məmuru ərizəçinin qalib gəldiyi seçkinin yekun nəticələrini dəyişmək üçün uğursuz cəhd ediblər. Lakin milli hakimiyyət orqanları ölkədaxili seçki qanunvericiliyini pozaraq seçkinin nəticələrini etibarsız elan etmiş və nəticələri saxtalaşdırmanın məhdud təsirə malik olduğunu nəzərə almamışdılar. Bunu etməklə dövlət orqanları mahiyyət etibarilə həmin məmurların seçkiyə əngəl törətmək cəhdinə yardımçı olmuşdular. Bu qərar əsassız olaraq ərizəçini parlamentə seçilmə imkanından məhrum etməklə onun seçki hüquqlarını pozmuşdu. Bu həm də seçki prosesinin dürüstlüyünün və effektivliyinin qayğısına qalmamağın təzahürü idi ki, bu da azad seçki hüququnun ruhuna uyğun hal sayıla bilməzdi. Beləliklə, məhkəmələrin rolu xalqın ifadə etmiş olduğu iradəsini dəyişməkdən ibarət deyil. Konvensiya orqanları iki işdə (*I.Z. Yunanıstana qarşı*, Komissiyanın qərarı; *Babenko Ukraynaya qarşı* (qərardad)) seçkidə uğursuzluğa məruz qalmış namizədlərin seçki prosesinin ədalətsiz olduğu barədə şikayətlərini araşdırdılar, amma ərizəçilər seçkinin nəticəsi ilə bağlı hər hansı real ziyana məruz qalmadıqlarına görə onların şikayətlərini rədd etdilər. *Riza və başqaları Bolqarıstana qarşı* məhkəmə işində xaricdə təşkil edilmiş 23 seçki məntəqəsindəki nəticələr qeyri-normal halların baş verdiyi iddia edilərək etibarsız elan edilmiş və beləliklə parlament üzvü deputat yerindən məhrum olmuşdu. Məhkəmə həm 101 seçicinin səsvermə hüququna, həm də parlament üzvünün seçkidə namizəd qismində iştirak etmək hüququnavə onun təmsil etdiyi partiyanın seçki hüququna müdaxiləni araşdırdı. O, bu qənaətə gəldi ki, bir sıra seçki məntəqələrində seçkinin nəticələrini etibarsız elan etmək üçün sırf formal xarakterli əsaslar gətirilmişdi. Bundan başqa, qərarını əsaslandırmaq üçün məhkəmənin istinad etdiyi hallar daxili qanunvericilikdə aydın və dəqiq şəkildə nəzərdə tutulmamışdı və həmçinin sübuta yetirilməmişdi ki, həmin hallar seçicilərin seçimini

dəyişmiş olub və ya seçkinin nəticələrini təhrif edib. Bundan əlavə, səsvermənin nəticələrinin etibarsız elan edildiyi seçki məntəqələrində yeni seçkilərin təşkilinin mümkünlüyü (Venesiya Komissiyası tərəfindən qəbul edilmiş "Seçkilər keçirilərkən tövsiyə olunan normalar toplusu"na zidd olaraq) seçki qanunvericiliyində nəzərdə tutulmamışdı, halbuki bunun sayəsində seçkinin nəticələrinin ləğv edilməsinin daşdığı qanuni məqsəd, yəni seçki prosesinin qanuniliyinin qorunması məqsədi seçicilərin və parlament seçkilərindəki namizədlərin subyektiv hüquqları ilə uzlaşdırılmış olardı. Müvafiq olaraq, Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsi pozulub. Beləliklə, səsvermənin nəticələrini etibarsız elan etmək barədə qərarların qəbulu həmin nəticələrin seçicilərin istəklərini ifadə etmədiyinə olan həqiqi inamdan irəli gəlməlidir.

88. İstənilən halda dövlətlər seçki pozuntuları ilə bağlı fərdlərin sübuta yetirilə bilən əsaslı şikayətlərinə səmərəli şəkildə baxılmasını və ölkədaxili qərarların yetərinə əsaslandırılmasını təmin etməlidirlər. Məhkəmə baxdığı işlərin birində konkret olaraq Venesiya Komissiyası tərəfindən qəbul edilmiş "Seçkilər keçirilərkən tövsiyə olunan normalar toplusu"na istinadən müəyyən etdi ki, milli hakimiyyət orqanları seçki şikayətlərinə mahiyyəti üzrə baxmaqdan yayınmaq üçün həddən artıq formal əsaslar gətiriblər. Pozuntuların seçkinin ümumi nəticəsinə təsirini müəyyənləşdirməzdən əvvəl onların miqyasını müstəqil surətdə araşdırmaq zəruri olduqda namizədlərə verilmiş səsər arasında böyük fərqi olması faktı əhəmiyyət kəsb etmir (*Namət Əliyev Azərbaycan qarşı*).

İstinad edilən işlərin siyahısı

Bu Təlimatda istinad edilmiş presedent hüququ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərar və ya qəraradlarından, habelə Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının qərar və ya məruzələrindən ibarətdir.

Başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, bütün istinadlar Məhkəmənin Palatası tərəfindən işin mahiyyəti üzrə qəbul edilmiş qərarları bildirir. "Qərarad" sözü Məhkəmənin qəraradından sitat gətirildiyini bildirir, "[BP]" abbreviaturası isə işə Böyük Palata tərəfindən baxıldığını bildirir.

Təlimatın elektron versiyasında istinad edilən işlərlə əlaqələndirilmiş olan hiperlinklər sizi Məhkəmənin (Böyük Palatanın, Palatanın və Komitənin qərarları, qəraradları, kommunikasiya mərhələsində olan işlər, məsləhət rəyləri və presedent hüququna dair məlumat bülletenindəki qısa hüquqi icmallar), Komissiyanın (qərarlar və məruzələr) və Nazirlər Komitəsinin (qətnamələr) presedent hüququna giriş imkanı verən HUDOC məlumat bazasına (<<http://hudoc.echr.coe.int>>) yönləndirir.

Məhkəmə qərar və qəraradlarını özünün iki rəsmi dilində – ingiliscə və (və ya) fransızca qəbul edir. HUDOC məlumat bazasında həmçinin bir çox mühüm işlərin otuza yaxın qeyri-rəsmi dillərə tərcümələri və sizi üçüncü tərəflərin təqdim etdikləri yüzə yaxın onlayn presedentlər toplusuna yönləndirən linklər yer alıb.

—A—

Ādamsons v. Latvia (Adamsons Latviyaya qarşı), 3669/03, 24 iyun 2008
Ahmed and Others v. the United Kingdom (Əhməd və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı), 2 sentyabr 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VI [Qərar və qəraradlara dair məlumatlar toplusu, 1998-VI]
Alajos Kiss v. Hungary (Alayoş Kişş Macarıstana qarşı), 38832/06, 20 may 2010
Albanese v. Italy (Albaneze İtaliyaya qarşı), 77924/01, 23 mart 2006
Anchugov and Gladkov v. Russia (Ançuqov və Qladkov Rusiyaya qarşı) 11157/04 və 15162/05, 4 iyul 2013
Antonenko v. Russia (dec.) (Antonenko Rusiyaya qarşı, qərarad), 42482/02, 23 may 2006
Asensio Serkueda v. Spain (dec.) (Asensio Serkueda İspaniyaya qarşı, qərarad), 23151/94, 9 may 1994
Aziz v. Cyprus (Əziz Kiprə qarşı), 69949/01, ECHR 2004-V

—B—

Babenko v. Ukraine (dec.) (Babenko Ukraynaya qarşı, qərarad), 43476/98, 4 may 1999
Benkaddour v. France (dec.) (Benkaddur Fransaya qarşı, qərarad), 51685/99, 10 noyabr 2003
Bompard v. France (dec.) (Bompar Fransaya qarşı, qərarad), 44081/02, ECHR 2006-IV
Boşkoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (dec.) (Boşkoski Keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı, qərarad), 11676/04, ECHR 2004-VI
Bowman v. the United Kingdom (Bouman Birləşmiş Krallığa qarşı), 19 fevral 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I
Brike v. Latvia (dec.) (Brike Latviyaya qarşı, qərarad), 47135/99, 29 iyun 2000
Brito Da Silva Guerra and Sousa Magno v. Portugal (dec.) (Brito da Silva Gerra və Soza Manyo Portuqaliyaya qarşı, qərarad), 26712/06 və 26720/06, 17 iyun 2008

—C—

Communist Party of Russia and Others v. Russia (Rusiya Kommunist Partiyası və başqaları Rusiyaya qarşı) 29400/05, 19 iyun 2012

—D—

Dicle and Sadak v. Turkey (Dicle və Sadak Türkiyəyə qarşı), 48621/07, 16 iyun 2015

Doyle v. the United Kingdom (dec.) (Doyl Birləşmiş Krallığa qarşı, qərardad), 30158/06, 6 fevral 2007

Dunn and Others v. the United Kingdom (dec.) (Dann və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, qərardad), 566/10 və s., 13 may 1994

—E—

Ekoglasnost v. Bulgaria ("Ekoqlasnost" Bolqarıstana qarşı), 30386/05, 6 noyabr 2012

Etxeberria and Others v. Spain (Eçeberryia və başqaları İspaniyaya qarşı), 35579/03 və s., 30 iyun 2009

—F—

Federación nacionalista Canaria v. Spain (dec.) (Kanar adalarının Milli Federasiyası İspaniyaya qarşı, qərardad), 56618/00, ECHR 2001-VI

Frodl v. Austria (Frodl Avstriyaya qarşı), 20201/04, 8 aprel 2010

—G—

Georgian Labour Party v. Georgia (Gürcüstan Əmək Partiyası Gürcüstana qarşı), 9103/04, ECHR 2008

Geraguyın Xorhurd Patqamavorakan Akumb v. Armenia (dec.) ("Geraguyın Xorhurd Patqamavorakan Akumb" Ermənistanına qarşı, qərardad) 11721/04, 14 aprel 2009

Gitonas and Others v. Greece (Gitonas və başqaları Yunanıstana qarşı), 18747/91, 1 iyun 1997

Greens and M.T. v. the United Kingdom (Qrins və M.T. Birləşmiş Krallığa qarşı), 60041/08 və 60054/08, ECHR 2010 (çıxarışlar)

Grosaru v. Romania (Qrosaru Rumıniyaya qarşı), 78039/01, ECHR 2010

—H—

Hilbe v. Liechtenstein (dec.) (*Hilbe Lixtenşteynə qarşı*, qərardad),
31981/96, ECHR 1999-VI

Hirst v. the United Kingdom (no. 2) [GC] (*Hörst Birləşmiş Krallığa qarşı*
(№ 2), [BP]), 74025/01, ECHR 2005-IX

—I—

I.Z. v. Greece (*I.Z.Yunanıstana qarşı*), 18997/91, Kommissiyanın 28 fevral
1994-cü il tarixli qərarı

—K—

Kavakçı v. Turkey (*Kavakçı Türkiyəyə qarşı*), 71907/01, 5 April 2007

Kerimli and Alibeyli v. Azerbaijan (*Kərimli və Əlibəyli Azərbaycana qarşı*),
18475/06 və 22444/06, 10 yanvar 2012

Kerimova v. Azerbaijan (*Kərimova Azərbaycana qarşı*), 20799/06, 30
sentyabr 2010

Kovatch v. Ukraine (*Kovaç Ukraynaya qarşı*), 39424/02, ECHR 2008

Krasnov and Skuratov v. Russia (*Krasnov və Skuratov Rusiyaya qarşı*),
17864/04 və 21396/04, 19 iyul 2007

—L—

Labita v. Italy [GC] (*Labita İtaliyaya qarşı*, [BP]) 26772/95, ECHR 2000
IV

Linkov v. the Czech Republic (*Linkov Çex Respublikasına qarşı*) 10504/03,
7 dekabr 2006

Luksch v. Germany (*Lukş Almaniyaya qarşı*), 35385/97, Kommissiyanın 21
may 1997-ci il tarixli qərarı

Lykourazos v. Greece (*Likurezos Yunanıstana qarşı*), 33554/03, ECHR
2006-VIII

—M—

M. v. the United Kingdom (M Birləşmiş Krallığa qarşı), 10316/83, Kommissiyanın 7 mart 1984-cü il tarixli qərarı
Malarde v. France (dec.) (Malyar Fransaya qarşı, qərarı), 46813/99, 5 sentyabr 2000
Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium (Matye-Moen və Klerfeyt Belçikaya qarşı), 9267/81, 2 mart 1987
Matthews v. the United Kingdom [GC] (Metyus Birləşmiş Krallığa qarşı, [BP]), 24833/94, ECHR 1999-I
Melnitchenko v. Ukraine (Melniçenko Ukraynaya qarşı), 17707/02, ECHR 2004-X
Mihaela Mihai Neagu v. Romania (dec.) (Mixaela Mixayi Nyaqu Rumıniyaya qarşı, qərarı), 66345/09, 6 mart 1994
Mólka v. Poland (dec.) (Molka Polşaya qarşı, qərarı), 56550/00, ECHR 2006-IV

—N—

Namat Aliyev v. Azerbaijan (Namət Əliyev Azərbaycanaya qarşı), 18705/06, 8 aprel 2010

—O—

Occhetto v. Italy (dec.) (Okketto İtaliyaya qarşı, qərarı), 14507/07, 12 noyabr 2013
Oran v. Turkey (Oran Türkiyəyə qarşı), 28881/07 və 37920/07, 15 aprel 2014

—P—

Paksas v. Lithuania [GC] (Paksas Litvaya qarşı, [BP]), 34932/04, ECHR 2011 (çıxarışlar)
Partija "Jaunie Demokrāti" and Partija "Mūsu Zeme" v. Latvia (dec.) ("Yeni Demokratlar" Partiyası və "Bizim Torpaq" Partiyası Latviyaya qarşı, qərarı), 10547/07 və 34049/07, 29 noyabr 2007

Parti nationaliste basque – Organisation régionale d'Iparralde v. France (Bask Millətçi Partiyası – İparralde Regional Təşkilatı Fransaya qarşı), 71251/01, ECHR 2007-II

Paschalidis, Koutmeridis and Zaharakis v. Greece (Pasxalidis, Kutmeridis və Zaxarakis Yunanıstana qarşı), 27863/05, 28422/05 və 28028/05, 10 aprel 2008

Paunović and Milivojević v. Serbia (Paunoviç və Milivoyeviç Serbiyaya qarşı), 41683/06, 24 may 2016

Petkov and Others v. Bulgaria (Petkov və başqaları Bolqarıstana qarşı), 77568/01, 178/02 və 505/02, 11 iyun 2009

Pierre-Bloch v. France, (Pyer-Blox Fransaya qarşı) 24194/94, 21 oktyabr 1997

Podkolzina v. Latvia (Podkolzina Latviyaya qarşı), 46726/99, ECHR 2002 II

Polacco and Garofalo v. Italy (Polaçço və Qarofalo İtaliyaya qarşı), 23450/94, Kommissiyanın 15 sentyabr 1997-ci il tarixli qərarı

Py v. France (Pi Fransaya qarşı), 66289/01, ECHR 2005-I (çıxarışlar)

—R—

Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey [GC], (Rifah Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı, [BP]), 41340/98 və s., ECHR 2003-II

Riza and Others v. Bulgaria (Riza və başqaları Bolqarıstana qarşı), 48555/10 və 48377/10, 13 oktyabr 2015

Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia (Rusiya Sahibkarlarının Mühafizəkar Partiyası və başqaları Rusiyaya qarşı), 55066/00 və 55638/00, 11 yanvar 2007

—S—

Sadak and Others v. Turkey (no 2) (Sadak və başqaları Türkiyəyə qarşı, № 2), 25144/94 və s., ECHR 2002-IV

Salleras Llinares v. Spain (dec.) (Salleras Llinares İspaniyaya qarşı, qərardad), 52226/99, ECHR 2000-XI

Scoppola v. Italy (no. 3) [GC] (Skoppola İtaliyaya qarşı, № 3[BP]), 126/05, 22 may 2012

Sejdić and Finci v. Bosnia-Herzegovina [GC] (*Seydiç və Fintsi Bosniya və Herseqovinaya qarşı* [BP]), 27996/06 və 34836/06, ECHR 2009

Sevinger v. the Netherlands (dec.) (*Sevinger Niderlanda qarşı*, qərarad), 17173/07 və 17180/07, 6 sentyabr 2007

Seyidzade v. Azerbaijan (*Seyidzadə Azərbaycanca qarşı*), 37700/05, 3 dekabr 2009

Shindler v. the United Kingdom (*Şindler Birləşmiş Krallığa qarşı*), 19840/09, 7 May 2013

Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece [GC] (*Sitaropulos və Zyakumopulos Yunanıstana qarşı* [BP]), 42202/07, ECHR 2012

Sobacı v. Turkey (*Sobacı Türkiyəyə qarşı*), 26733/02, 29 noyabr 2007

Socialist Party and Others v. Turkey (*Sosialist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı*), 25 may 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-III

Sukhovetsky v. Ukraine (*Suxovetski Ukraynaya qarşı*), 13716/02, ECHR 2006-VI

Söyler v. Turkey (*Söyler Türkiyəyə qarşı*), 29411/07, 17 sentyabr 2013

Staatkundig Gereformeerde Partij v. the Netherlands (dec.) (*Yenilənmiş Protestant Partiyası Niderlanda qarşı*, qərarad), 58369/10, 10 iyul 2012

—T—

Tahirov v. Azerbaijan (*Tahirov Azərbaycanca qarşı*), 31953/11, 11 iyun 2015

Tănase v. Moldova [GC] (*Tenase Moldovaya qarşı* [BP]), 7/08, ECHR 2010

Timke v. Germany (*Timke Almaniyaya qarşı*), 27311/95, Kommissiyanın 11 sentyabr 1995-ci il tarixli qərarı

TV Vest AS and Rogaland Pensjonistparti v. Norway, ("*TV Vest AS*" və "*Ruqalann pensyonistparti*") 21132/05, ECHR 2008

—V—

Vito Sante Santoro v. Italy (*Vito Sante Santoro İtaliyaya qarşı*), 36681/97, ECHR 2004-VI

Vitrenko and Others v. Ukraine (*Vitrenko və başqaları Ukraynaya qarşı*), 23510/02, 16 dekabr 2008

—U—

United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey (Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı), 30 yanvar 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I

—X—

X. v. Germany (X. Almaniya qərarı), 2728/66, Kommissiyanın 6 oktyabr 1967-ci il tarixli qərarı

X. v. the United Kingdom (X. Birləşmiş Krallığa qarşı), 7140/75, Kommissiyanın 6 oktyabr 1976-cı il tarixli qərarı

X. v. the United Kingdom (X. Birləşmiş Krallığa qarşı), 7566/76, Kommissiyanın 11 dekabr 1976-cı il tarixli qərarı

X. v. the United Kingdom (X. Birləşmiş Krallığa qarşı), 7730/76, Kommissiyanın 28 fevral 1979-cu il tarixli qərarı

X. v. the United Kingdom (X. Birləşmiş Krallığa qarşı), 8873/80, Kommissiyanın 13 may 1982-ci il tarixli qərarı

X. and Others v. Belgium (X. və başqaları Belçikaya qarşı), 6837/74, Kommissiyanın 2 oktyabr 1975-ci il tarixli qərarı

Xuereb v. Malta (Ksuereb Maltaya qarşı), 52492/99, 15 iyun 2000

—Y—

Yumak and Sadak v. Turkey [GC] (*Yumak və Sadak Türkiyəyə qarşı* [BP]), 10226/03, ECHR 2008

—Z—

Ždanoka v. Latvia [GC] (*Jdanok Latviyaya qarşı* [BP]), 58278/00, ECHR 2006-IV

Zornić v. Bosnia-Herzegovina (Zornić Bosniya və Herseqovinaya qarşı), 3681/06, 15 iyul 2014